

Z HISTÓRIE ORAVSKÉHO HRADU

Dejiny Oravského hradu sú späté nielen s predstaviteľmi bohatých magnátskych rodín, ktorí hrad spravovali, či vlastnili, ale tiež s obyčajnými ľuďmi, skladajúcimi mozaiku histórie svojou ťažkou prácou, spôsobom života a každodennými starosťami či radosťami. Oravský hrad predstavoval v minulosti centrum správy Oravského regiónu, bol i stále je súčasťou kraja, v ktorom sa nachádza a je teda samozrejmé, že od počiatku nesie i jeho pomenovanie.

Hradná vyvýšenina, na ktorej v neskoršom období vybudovali kamenný hrad, bola osídlená už začiatkom prvého tisícročia pred naším letopočtom, koncom doby bronzovej, keď sa v priestore Oravského Podzámku, na západnom úpätí hradného kopca, usadil ľud lužickej kultúry (posledné storočia p. n. l.). K osídleniu práve hradnej vyvýšeniny ho viedli strategické dôvody, pretože bola výhodným strážnym miestom. Údolie predstavovalo dôležitý prechod a významnú križovatku obchodných ciest, prechádzajúcimi týmto územím z Považia do Poľska.

Súvislé osídlenie hradného kopca sa neprerušilo ani v dobe laténskej (5. storočie p. n. l. až 0), keď na mieste dnešného hradu existovalo sídlisko, ktoré mohlo byť opevnené v podobe zemného valu. Vyvýšeninu tvoril sídliskový komplex, ku ktorému prislúchalo pohrebisko.

Najstaršie dejiny Oravského hradu sú spojené s osídľovaním kraja, obchodnými cestami a politikou vtedajšieho uhorského kráľovstva a jeho vládnuceho rodu Arpádovcov. V 13. storočí patrilo územie Oravy, ktorá bola kráľovským majetkom (*praedium regale*), spolu s Liptovom a Turcom do Zvolenského komitátu ako Oravský dištrikt, spravovaného zvolenským županom. Obdobie po mongolsko-tatárskom vpáde v r. 1241 – 1242 bolo etapou rýchlejšieho osídľovania opustených oblastí Uhorska, ochrany a zabezpečenia krajiny a budovania nového správneho aparátu, ktorý sa sústreďoval predovšetkým na hradoch. Snaha o ochranu severných častí kráľovstva bola pravdepodobne i tou hybnou silou, ktorá viedla k vybudovaniu kamennej pevnosti, hradu, ktorý neskôr zohrával významnú úlohu v dejinách oravského regiónu. Oravský hrad bol jedným z oporných bodov a súčasťou severného uhorského obranného opevnenia, ktoré dal vybudovať panovník Belo IV. na stráženie pohraničných oblastí, ku ktorým patrili také hrady ako zvolenský Pustý hrad, Liptovský Starhrad, Turčiansky hrad a iné. Je pravdepodobné, že v období stavby Liptovského Starhradu môžeme predpokladať i počiatky vzniku a výstavby Oravského hradu, ktorý vznikol na mieste staršieho sídliskového komplexu.

Najstaršia písomná zmienka o existencii Oravského hradu pochádza z roku 1267. V listine, potvrdenej panovníkom Belom IV. sa uvádza pojem „...*possessionarum... Arwa ...cum castro...*“ a členovia rodiny Balašovcov odstúpili hrad a ďalšie majetky v Liptove a Turci panovníkovi ako výmenu za Žilinu, Tepličku a Varín. Je pravdepodobné, že v tomto období sa nejednalo iba o hrad a jeho bezprostredné okolie, ale pod uvedeným názvom môžeme chápať celé územie Oravy. Oravský hrad predstavoval už hradné panstvo, ktoré sa mohlo pri výmene majetkov svojou hodnotou vyrovnáť varínskemu panstvu (starší názov majetku Starého hradu).

V tomto období Oravský hrad okrem funkcie ochrany pohraničného územia plnil i funkciu strážnej pevnosti, ktorej posádka chránila obchodné cesty prechádzajúce územím Oravy. Okrem toho

sa Oravský hrad stal na určité obdobie i centrom miestnej správy a tým sa utvorili i predpoklady na postupné vytvorenie samostatnej správnej jednotky – Oravskej stolice.

Oravský hrad bol dlhšie obdobie súčasťou kráľovského majetku. Množstvo povinností a vzdialená poloha však panovníkovi neumožňovala osobnú účasť na jeho správe. V mene a osobe ho zastupovali menovaní zástupcovia – kasteláni. Funkcie kastelánov, pôsobiacich predovšetkým na kráľovských hradoch, patrili medzi najvýznamnejšie v regionálnej správe a často ich vykonávali bohatí veľmoži. Počas historického vývoja Oravského hradu sa vystriedalo viacero kastelánov, ktorí rôznou mierou ovplyvnili jeho osud. V roku 1267 sa ako kastelán spomína Michal, zvolenský župan, spravujúci Oravu aj s majetkami z dôvodu administratívnej a územnej príslušnosti k Zvolenskému komitátu. Mená jednotlivých kastelánov sa objavujú v listinách, ktorými potvrdzovali, alebo odovzdávali do daru či prenájmu majetky na Orave zástupcom šľachtických rodín a ich potomkom, alebo riešili spory existujúcich sídiel. Vo funkcii kastelánov sa počas najstaršieho historického vývoja hradu vystriedalo viacero významných šľachticov, napríklad: Matúš Čák Trenčiansky (1298), magister Donč (1314), kremnický gróf Leopold (1331), Štefan zo Štiavnice (1349), Štefan Kathy (1355), Rudolf Kratzer (1358), Detrik Bebek (1379), Ladislav a Ján Kakošovci z Kazy (1380), magister Jakub (1386), Mikuláš Gorjanský (1409), Stibor zo Stiboríc (1420), Mikuláš Balický (15. storočie) a iní. Smrťou Albrechta Habsburského, zaťa Žigmunda Luxemburského, nastali v Uhorsku politické boje o moc v prvej polovici 15. storočia. Odohrávali sa v časoch husitského hnutia v Čechách. Vplyv jeho myšlienok neobišiel ani Oravu a znamenal búrlivé obdobie pre celé Uhorsko. Mikuláš Balický spočiatku účinne bránil Oravský hrad proti nájazdom husitských oddielov, ale neskôr uzavrel v Kremnici spolu s inými hornouhorskými veľmožmi „večný mier“ s bývalým husitským veliteľom Jánom Jiskrom z Brandýsa, ktorý na čele bývalých husitských bojovníkov hájil záujmy vdovy po Albrechtovi Habsburskom, Alžbety, a nároky jej syna Vladislava Pohrobka. Proti nemu stáli významní uhorskí veľmoži, prívrženci myšlienky vytvorenia uhorsko-poľskej únie, ktorí za najvhodnejšieho kandidáta na uhorský trón považovali vtedajšieho poľského panovníka Vladislava III. Jagelovského.

V 15. storočí sa do histórie Oravského hradu výraznejšie zapísal Peter Komorovský, ktorý pôsobil vo funkcii kastelána a neskôr získal i hodnosť župana. Spočiatku viedol boj proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa, ktorý neuznával nástupnícke nároky Vladislava Jagelovského na uhorský trón, ale keď tento padol v roku 1444 v boji proti Turkom pri Varne, prehodnotil svoje presvedčenie a pridal sa na jeho stranu. V roku 1453 sa uhorským kráľom stal Ladislav V. Pohrobok a účinkovanie Jána Jiskru z Brandýsa na Slovensku stratilo svoje opodstatnenie. Peter Komorovský i po jeho odchode zo Slovenska podporoval bývalé husitské vojská – bratříkov.

Nástup Mateja Korvína na uhorský trón znamenal začiatok konca bratrickeho hnutia. Postupnými vojenskými, ale i diplomatickými krokmi sa Matejovi podarilo ho úplne potlačiť. Peter Komorovský bojoval po boku bratříkov proti novozvolenému kráľovi, ale po ich porážke pristúpil na vyjednávanie a hľadal možnosť zblíženia sa s Matejom Korvínom. Dohoda, ktorú uzavreli Peter Komorovský a Matej Korvín, však nemala dlhé trvanie. V čase, keď kráľ bol nútený vzdialiť sa do Čiech a bojovať o udržanie českej koruny, jeho expanzívna politika našla odporcov i medzi dovtedy jemu vernými veľmožmi, ktorí sa rozhodli dosadiť na uhorský trón Kazimíra Jagelonského, syna poľského kráľa Kazimíra IV. K sprisahancom sa pripojil i Peter Komorovský, ktorý Kazimíra na svojich hradoch prijal a následne počas jeho ústupu z Uhorska mu poskytol podporu a útočisko. Návrat Mateja Korvína do Uhorska znamenal potlačenie sprisahania a potrestanie zradcov, pričom Peter Komorovský nebol výnimkou. Kráľ dal obsadiť všetky jeho majetky a prinútil ho v roku 1474 odovzdať mu Oravský hrad

za 8 000 zlatých a odísť do Poľska na rodové majetky do Živca, kde žil až do svojej smrti v roku 1477.

Vlastníctvo Mateja Korvína nad Oravským hradom prinieslo nové zmeny nielen politické, ale i stavebné. Význam hradu ako pohraničnej pevnosti pre bezpečnosť krajiny si kráľ uvedomoval veľmi jasne a preto na posilnenie hraníc a samotného hradu vydal výsadnú listinu, ktorou stanovil povinnosti valachov na Orave a Liptove. Ich prvoradou úlohou bol výkon strážnej služby na hraniciach krajiny a ochrana ciest, za čo boli oslobodení od povinných robôt, cla, poplatkov od svojich výrobkov a mohli slobodne pásť ovce a dobytok na majetkoch Oravského a Likavského hradu. V roku 1482 Matej Korvín daroval Oravu, Liptov a niektoré iné majetky svojmu nemanželskému synovi Jánovi ako predurčenému dedičovi. Svadbou dcéry Jána Korvína, Alžbety, sa Oravský hrad dostal do rúk magnátskej rodiny Zápoľských.

Začiatok a v podstate celé 16. storočie bolo obdobím nepokojov, rôznych povstaní, tureckých výbojov a politických zmien. Porážka uhorských vojsk v bitke s Osmanskou ríšou pri Moháči 29. 8. 1526 predznamenal rozpad stredovekého uhorského štátu. Ľudovít II. v boji padol a tak sa uvoľnil uhorský i český trón, o ktorý prejavili záujem Habsburgovci v snahe získať vplyv a rozšírenie svojej moci vo vtedajšej strednej Európe. Politické ambície arcikniežaťa Ferdinanda Habsburského podporovala v Uhorsku vplyvná, ale nepočetná skupina magnátov. Jeho protikandidátom bol Ján Zápoľský, podporovaný strednou a nižšou uhorskou šľachtou, a ktorý sa v novembri 1526 dal zvoliť za uhorského kráľa. Ferdinand, zvolený medzitým za českého kráľa, bol podobne ako Ján Zápoľský, v decembri 1526 svojimi prívržencami vyhlásený za uhorského panovníka. Voľbou dvoch kráľov začalo v Uhorsku viac ako desaťročné obdobie vnútorných nepokojov, ktoré prebiehalo v čase osmanskej agresie.

Ferdinand I. Habsburský sa rôznym spôsobom snažil získať pozície a podporu v zápase o nástupnícke práva. Rozdával jednotlivé majetky Zápoľských za verné služby uhorskej šľachte, dokonca i prívržencom Jána Zápoľského a tým si ich získaval na svoju stranu. Takýmto spôsobom sa Orava s hradom dostala v roku 1527 do rúk Aleša Thurza, ktorý ju však vlastnil iba formálne, pretože bola stále v držbe Jána Zápoľského. V uvedenom období sa na Oravskom hrade zdržiavali bratia Peter a Mikuláš Kostkovci, pochádzajúci z českých Sedlníc, ktorých získal Zápoľský do svojich služieb po moháčskej katastrofe.

V roku 1538 vo Veľkom Varadíne sa Ján Zápoľský zmieril s Ferdinandom I. Habsburským a podpísali prímerie.

Mikuláš Kostka už od začiatku tridsiatych rokov 16. storočia patril k prívržencom Ferdinanda a ten ho v roku 1534 spolu s jeho príbuzným Jánom z Dubovca povýšil na uhorského šľachtica. Ako dar k titulu získali hrady Strečno a Lietavu, ktorých držiteľom bol Mikuláš Kostka a Oravský hrad s panstvom a županskou hodnosťou obdržal Ján z Dubovca. Darovacia listina však zachovávala obojstranné dedičné právo na získané majetky. Ján z Dubovca vlastnil Oravský hrad od roku 1534 do roku 1546. Počas tohto obdobia prizval na Oravu niekoľko sliezskych šľachticov, bratov Václava, Felixa a Pavla Zmeškalovcov z Domanovca a svojho príbuzného Václava Sedlnického z Choltisa, ktorí mu boli dobrou oporou pri správe Oravského hradu. Vojenské záležitosti a ochranu hradu dostali na starosť Zmeškalovci a Sedlnický sa staral o samotnú správu hradu.

V roku 1545 Ján z Dubovca zomrel bez potomkov a napriek dohodnutému dedičnému právu, ktorým mal Oravu s hradom a županskou hodnosťou získať Mikuláš Kostka, odkázal hrad svojmu príbuznému Václavovi Sedlnickému. V teste Ján z Dubovca uviedol želanie, aby Sedlnický vyplatil jeho služobníkom zo svojho majetku 9 000 zlatých, čo aj splnil a tým sa cítil byť oprávneným

vlastníkom Oravského hradu. Mikuláš Kostka sa však nemienil vzdať nárokov na dedičné majetky a rozhodol sa získať ich súdnou cestou. Spor o Oravský hrad a panstvo sa dostal až ku samotnému panovníkovi Ferdinandovi I., ktorý Oravu následne pripojil späť ku kráľovským majetkom. Hradná posádka a úradníci, ku ktorým patrili aj Zmeškalovci, neboli spokojní s vlastníctvom a správou Václava Sedlnického. Otvorene sa postavili na stranu Ferdinanda I. a odopreli mu poslušnosť. Sedlnický hľadal spôsob, ako sa s panovníkom dohodnúť. Niekoľkými finančnými pôžičkami a službami v prospech Ferdinanda I. sa mu v roku 1549 podarilo dostať do úžitku Oravu za 18 337 zlatých, ale skutočným majiteľom a vlastníkom hradu bol i naďalej Mikuláš Kostka.

Václav Sedlnický užíval Oravský hrad s panstvom až do roku 1556, keď sa jeho oficiálnym vlastníkom stal František Thurzo. Vyplatil Sedlnickému finančný dlh Ferdinanda I. Habsburského za Oravský hrad a tým nadobudol i právo na majetok dovtedy, kým mu záložná suma nebude viedenským dvorom splatená.

Prostredníctvom Františka Thurza sa na Oravu dostal rod, ktorý svojím pôsobením výrazne poznačil jej históriu. Thurzovci, patrili k významným a bohatým uhorským rodom, zastávali dôležité funkcie a hodnosti v správe krajiny. Okrem dedičných županských hodností na Spiši a Orave, plnili i funkcie komorských grófov v banských mestách, biskupov, boli vojenskými kapitánmi, predsedami kráľovskej komory, krajinskými sudcami a v neposlednej rade i palatínmi. Vlastnili rozsiahle majetky v Uhorsku a boli príbuzensky spojení i so známym obchodníckym rodom Fuggerovcov. František Thurzo v roku 1556 uzavrel manželstvo s Barborou Kostkovou a po jej smrti sa v roku 1561 oženil s Katarínou Zrínskou, s ktorou mal 5 detí: Annu (1565), Juraja (1567), Františka (1570), Uršuľu (1570) a Katarínu (1571). V roku 1574 František Thurzo zomrel a testamentárne odkázal Oravský hrad manželke a dvom svojim synom, Jurajovi a Františkovi, s podmienkou, že dedičom sa stane starší Juraj, ale príjmy sa budú deliť medzi obidvoch a určil im tútorov.

V roku 1585, po smrti svojej matky Kataríny Zrínskej, sa Juraj Thurzo ako jediný mužský dedič (jeho brat František zomrel v mladom veku), ujal správy svojho majetku. Už od útleho detstva sa mu dostalo náležitej výchovy a niekoľko rokov strávil i na dvore rakúskeho arcikniežaťa Ernesta, kde sa zdokonalil v diplomacii a vojenstve. Bol predurčený ako budúci dedič majetkov oravsko-bytčianskej vetvy Thurzovcov a zároveň, vzhľadom k svojmu postaveniu, i ako budúci predstaviteľ štátnej správy a tomuto poslaniu bolo prispôbené i jeho vzdelanie.

V novembri roku 1585 sa oženil so Žofiou Forgáčovou, neterou svojho nevlastného otca a z päťročného manželstva sa narodil syn František (1586, zomrel ako 11-dňový) a dve dcéry Zuzana (1587) a Judita (1589). Žofia zomrela v roku 1590 počas predčasného pôrodu štvrtého dieťaťa. Nový manželský zväzok uzavrel Juraj Thurzo vo februári 1592 s Alžbetou Czoborovou a z ich 9 narodených detí sa dospelosti dožil iba jediný syn Imrich (1598) a päť dcér Barbora (1595), Helena (1597), Mária (1599), Katarína (1600) a Anna (1603).

Povinnosti, ktoré vyplývali z jeho verejnej činnosti v správe krajiny, ho neustále odvolávali mimo domova. Zastával funkciu kráľovského radcu panovníka Rudolfa II. (1598), hlavného kráľovského pohárnika (1590), kapitána preddunajských vojsk a zároveň hlavného veliteľa novozámockej posádky (1601), hlavného stolníka (1604) a v roku 1609 sa stal uhorským palatínom, čím jeho politické snahy dosiahli vrchol. Juraj Thurzo sa tiež zapísal do dejín formovania evanjelickej cirkvi v Uhorsku a v danom období ho považovali za jej laickú hlavu, pretože okrem podpory protestantizmu sa podieľal i na formovaní jej cirkevnej organizácie.

Aktívne sa zapojil do uzatvorenia Viedenského mieru počas povstania Štefana Bocskaya tiež Žitavského mieru s Turkami v roku 1606, ktorý mal za cieľ ukončiť pätnásťročnú vojnu medzi

Osmanskou ríšou a Habsburskou monarchiou. Za svoju lojalitu, napriek svojmu náboženskému vierovyznaniu (bol protestantom a. v., zatiaľ čo Habsburgovci boli katolíci), a tiež vernosť habsburskému dvoru mu panovník Rudolf II. udelil grófsky titul a donáciou získal Oravský hrad s panstvom a hodnosťou župana Oravskej stolice do dedičného vlastníctva. V prípade, ak by nebol mužský potomok rodu, mohli dediť i ženský potomkovia.

Politická kariéra v nepokojných časoch, bojové zranenia a časté zdržiavanie sa vo vojenských táboroch sa prejavili popri iných okolnostiach na zdraví Juraja Thurza. V pravidelnej a početnej korešpondencii svojej manželke písal o bolestiach, ktoré ho sužovali. V roku 1616 sa jeho zdravie rýchlo zhoršilo a Juraj bezodkladne povolal svojho jediného syna zo štúdií domov do Bytče. Koncom roka (24. decembra) 1616 Juraj zomrel vo veku 49 rokov a pohreb sa konal 19. februára 1617, keď ho so všetkými poctami pochovali podľa jeho želania v kostole v Bytči.

Na základe testamentu, otvorenom deň po pohrebe, sa dedičom hradov Bytča, Orava, Hričov, Lietava a Tokaj a k nim patriacich hradných panstiev, stal jediný mužský potomok rodu, syn Imrich. Vdova Alžbeta Czoborová mala disponovať s výnosmi z panstiev do konca svojho života. Svojim siedmim dcéram, každej jednej z nich, odkázal po 10 000 zlatých v hotovosti. Najdôležitejším bodom testamentu však bolo ustanovenie nedeliteľnosti majetkov, ktoré boli zanechané jednému dedičovi. V prípade smrti posledného mužského dediča thurzovských majetkov, sa tieto nemohli rozdeliť medzi dcéry, ale vykonať tak mohli iba s výnosmi z nich.

Imrichovi Thurzovi sa rovnako, ako jeho otcovi, dostalo najlepšej výchovy. Študoval na univerzite vo Wittenbergu, kde sa stal v roku 1615, ako 17-ročný mladík, jej rektorom. Po návrate domov, v roku 1616 a smrti otca, sa Imrich ako jediný mužský potomok oravsko-bytčianskej vetvy Thurzovcov, ujal správy zdedených majetkov a v roku 1618 sa Imrich oženil s Kristínou Nyáriovou. Výchovou a postavením mu boli dané predpoklady na výkon dôležitých funkcií v štátnej správe. Po otcovi zdedil hodnosť dedičného hlavného župana Oravskej stolice, získal funkciu kráľovského tabulárneho sudcu (1618). Aj počas jeho politickej kariéry došlo k povstaniu proti Habsburgovcom, vodcom ktorého bolo sedmohradské knieža Gabriel Bethlen. Na rozdiel od svojho otca, ktorý zostal v čase nepokojov Štefana Bocskaya verný vládnucemu dvoru, Imrich sa stal stúpencom a radcom Gabriela Bethlena. Snahu o vyriešenie konfliktov a mierové riešenie vzťahov cisára a Gabriela Bethlena viedla k viacerým rokovaniam a až stretnutie v Mikulove prinieslo želané výsledky. Imrich Thurzo sa zúčastnil na posledných dvoch mierových jednaniach ako vodca delegácie Gabriela Behtlena, ale nedočkal sa ich ukončenia, pretože 19. októbra 1621 v Mikulove zomrel.

Imrich Thurzo bol pochovaný v rodinnej hrobke Thurzovcov, ktorú dala Alžbeta Czoborová vybudovať na Oravskom hrade v hradnej kaplnke. Tu spočinul vedľa telesných pozostatkov svojho otca Juraja Thurza, prevezených a pochovaných v krypte už v roku 1621. Vchod do hrobky je prekrytý kameňom s latinským nápisom, vyhotoveným na príkaz Alžbety Czoborovej tiež v roku 1621, po smrti jej syna Imricha.

Na ľavej strane presbytéria kaplnky dala zároveň Alžbeta Czoborová, na pamiatku a spomienku na svojho manžela, postaviť náhrobný reliéf, ktorý je kompozične rozdelený na tri časti. V strede sa nachádza postava Juraja Thurza v zbroji a po stranách sú umiestnené latinské nápisy, oslavujúce jeho činy a život.

Smrťou Imricha Thurza vymrela oravsko-bytčianska vetva Thurzovcov po meči, pretože z manželstva s Kristínou Nyáriovou sa narodili iba dve dcéry Alžbeta (1621) a Kristína (narodená po smrti Imricha v roku 1622). Dospelého veku sa dožila iba Alžbeta. Vdova Kristína Nyáriová sa neskôr v Sučanoch vydala za Mikuláša Esterháziho, neskoršieho uhorského palatína (1625).

V čase neprítomnosti svojho manžela a potom i syna, dočasne spravovala a viedla všetky majetky Alžbeta Czoborová. A tak po smrti jediného mužského dediča opäť prešli do jej rúk i so všetkými právami, povinnosťami a s dedičnými hodnotami ako bol napríklad titul hlavného župana Oravskej stolice. V roku 1626 Alžbeta Czoborová zomrela a bola pochovaná v rodinnej hrobke v kaplnke Oravského hradu.

Na základe princípu o nedeliteľnosti majetkov po smrti mužského dediča v testamente Juraja Thurza sa tieto stali spoločným vlastníctvom jeho dcér, ktoré sa 5. júla 1626 zišli na hrade Lietava, aby sa dohodli o pravidlách správy. Na území Oravy bol vytvorený Oravský komposesorát, centrom ktorého sa stal Oravský hrad a na čele stál riaditeľ, volený z potomkov Juraja Thurza. Išlo spravidla o najstaršieho člena rodu. Podiely zo spoločného majetku sa rozdeľovali každoročne medzi všetkých spoluvlastníkov.

Prvým zvoleným riaditeľom Oravského komposesorátu sa stal Gašpar Illésházy, manžel Heleny Thurzovej. V čase pôsobenia Gašpara Illésházyho vo funkcii direktora sa na Oravskom hrade, v rokoch 1629 – 1632, zdržiaval i autor kancionálu Cithara Sanctorum, Juraj Tranovský, evanjelický kňaz, ktorý pôsobil ako hradný kaplán.

Nepokojné obdobie protihabsburských povstaní konca 17. ale predovšetkým 18. storočia zasiahlo i do histórie Oravského hradu, keď sa viaceré povstalecké vojská pokúšali dobyť hrad. V roku 1672 sa oddiel kuruckých vojakov, vedených zemplínskym zemanom Gašparom Pikom, dostal až na územie Oravy a v októbri toho istého roka sa im podarilo získať Oravský hrad bez boja na základe dohody s kastelánom hradnej posádky a seržantom, ktorý mal hrad chrániť. Podobným spôsobom sa rovnako podarilo hrad získať i cisárskym vojakom. Za pomoci vojenskej posádky, zdržiavajúcej sa na hrade, im bola pod rúskom tmy otvorená brána a cisárske vojsko obsadilo hrad. Gašpara Piku spolu s ďalšími povstalcami uväznili a popravili na mieste pod Oravským hradom do súčasnosti nazývaným Šibenice.

V roku 1678 počas povstania Imricha Tökölyho bol Oravský hrad opäť obliehaný kuruckým vojskom a hradná posádka sa presile vzdala bez boja. Cisárske vojsko však už v októbri toho istého roka získalo hrad späť. Imrich Tököly sa ho pokúsil v r. 1683 dobyť späť, ale neuspel. Cisársku posádku na Oravskom hrade zachránil príchod spojeneckého poľsko-litovského vojska, ktorému velil Ján Kazimír Sapieha. Poľsko-litovské vojsko bolo, žiaľ, nedisciplinované a počas vojenských operácií kruto spustošilo celý región. Pritom najviac trpelo bezbranné civilné obyvateľstvo. Koncom roka 1703 sa rozohreli nové nepokoje v Uhorsku a do ich čela sa postavil František II.

Rákoczy. V jeseni roka 1703 pod vedením Alexandra Károlyho sa časť kurucov dostala i na Oravu a obkľúčila Oravský hrad, ale napriek statočnej obrane hradnej posádky sa im podarilo vniknúť do Dolného hradu. Obrancovia hradu sa stiahli do priestorov Horného hradu ale kuruci sa ich rozhodli vyhladovať. Po dlhšom vyjednávaní sa nakoniec hradná posádka vzdala a bola podpísaná kapitulácia. Porážkou kurucov pri Trenčíne v roku 1708 nastala zmena situácie a Oravský hrad v januári roka 1709 začali obliehať cisárske vojská. V apríli toho istého roka kurucká posádka kapitulovala.

V dejinnom vývoji Oravského komposesorátu funkciu direktora vykonávalo 14 riaditeľov, ktorí o im zverený majetok prejavovali niekedy väčší alebo menší záujem: Gašpar Ilešházi (1626 – 1648), Gabriel Illésházy (1648 – 1653), Štefan Thököly (1653 – 1670), Mikuláš Draškovič (1670 – 1673), Juraj Illésházy (1673 – 1676), Juraj Erdödy st. (1676 – 1712), Juraj Erdödy ml. (1714 – 1758),

Mikuláš Esterházy (1782 – 1792), František Zichy st. (1792 – 1813), Jozef Erdödy (1813 – 1823), František Zichy ml. (1824 – 1861), Edmund Zichy (1862 – 1894), Pavol Esterházy (1894 – 1896) a Jozef Pálffy (1896 – 1919).

Oravský hrad, napriek snahám niektorých riaditeľov komposesorátu, postupne strácal svoj pôvodný význam a premiestnením úradníkov do novopostavenej budovy prefektúry pod hradom v roku 1797, zostal neobývaný.

Všetky udalosti, ktorými hrad prešiel počas svojho historického vývoja, povstania a vojenské útoky na jeho kamenné hradby, ho nepoznačili tak výrazne ako katastrofa v roku 1800. Začiatkom jari, 18. apríla večer, sa na hrade rozhořel ničivý požiar, ktorý sa rozšíril z komína budovy fary v Dolnom hrade. Silný vietor roznášal iskry na okolité šindľové strechy. Zvony vo veži hradnej kaplnky sa vplyvom horúčavy roztopili, ale samotná kaplnka s Archívnuou vežou boli uchránené pred ohňom. Požiar zničil všetky drevené časti, strechy, povaly a pavlače sa zrútili. V Strednom a čiastočne i Dolnom hrade zostali iba holé kamenné múry.

František Zichy hneď po požari pristúpil k najnutnejším opravám zničených hradných objektov. Ešte v roku 1800 dal budovy Dolného hradu opraviť a zastrešiť o čom svedčí i kamenná tabuľa, osadená nad vchodom do barokového bastiónu. Popri rodovom erbe Zichy sa na nej nachádza latinský nápis, oznamujúci, že: „*Po úplnom vyhorení celého hradu, úplnú obnovu urobil riaditeľ gróf František Zichy de Vasenkeö r. 1800*“.

Po požari sa síce uskutočnili opravy Oravského hradu, ale z dôvodu nedostatku financií sa netýkali jeho stredných a horných častí. Hradné múry v dôsledku zmien počasia praskali a pomaly chátrali. František Zichy si uvedomoval potrebu zreštaurovania jeho objektov, ale k takejto nákladnej činnosti potreboval súhlas spolumajiteľov. V roku 1801 sa uskutočnilo zhromaždenie spolumajiteľov, ktorí z hľadiska vysokých nákladov rozhodli o nezastrešení zničených horných a stredných častí hradu. Až na naliehanie Františka Zichyho a hradných úradníkov, ktorí argumentovali, že rozpadajúce sa steny by mohli ohroziť budovy Dolného hradu a cestu pod hradom, súhlasili s pokrytím požiarom poškodených hradných objektov.

Zrušením poddanstva v roku 1848 sa výrazne zmenili hospodárske pomery Oravského panstva. Vydelením pôdy bývalým urbarialistom a stratou zemepanskej právomoci sa pretransformovalo na lesný veľkostatok a stalo sa iba hospodárskym objektom. Význam Oravského hradu, o ktorý stratili spolumajitelia záujem, zostal už iba v rovine historickej.

Nástupom Edmunda Zichyho do funkcie direktora Oravského komposesorátu v roku 1862 začína úplne nové a prelomové obdobie v histórii Oravského hradu, ktorého miestnosti zostali prázdne a nevyužité. Na základe svojich právomocí a z ohľadu na málo finančných prostriedkov, ktoré mohol investovať, dal gróf Edmund Zichy opraviť a zrenovovať niektoré objekty hradu a prišiel k reorganizácii štruktúry Oravského komposesorátu, ktorou poveril lesného odborníka Wiliama Rowlanda. Vo funkcii vrchného lesmajstra sa Rowland v prvom rade orientoval na odborné zaškolenie panského personálu v oblasti lesného hospodárenia. Pri vzdelávaní a zaškolení lesných pracovníkov využíval názorné pomôcky – preparáty užitočných živočíchov a škodcov, ktoré dokumentovali rôznorodosť a bohatosť oravskej prírody. Zároveň pomocou drevených modeloch vodných, lesných a iných technických zariadení, ktoré reálne existovali na území Oravského komposesorátu, sa snažil názorne poukázať na ich praktické využitie. V roku 1867 sa Rowland s týmito drevenými modelmi a preparátmi zúčastnil hospodársko-lesnej výstavy v Budapešti. Po návrate dal podnet k tomu, aby boli tieto predmety uložené a inštalované v prázdnych miestnostiach Oravského hradu a tak sprístupnené širokej verejnosti. V roku 1868, ako uvádza samotný Rowland,

boli v miestnostiach Oravského hradu inštalované drevené modely a preparáty živočíchov a hrad otvorili pre návštevníkov ako Múzeum Oravského panstva. Najvýznamnejším podporovateľom a mecenášom múzea sa stal gróf Edmund Zichy, ktorý sám patril k milovníkom a zberateľom umenia.

V roku 1896 sa funkcie riaditeľa Oravského komposesorátu ujal gróf Jozef Pálffy, ktorý prikrčil k opravám a reštaurovaniu predovšetkým strednej časti Oravského hradu. Trval na tom, aby sa práce uskutočňovali z ohľadu na sloh, ktorý mal zodpovedať pôvodnému vzhľadu objektov. Vedením reštaurátorských prác bol poverený lesný radca František Fertsek, vtedajší vedúci stavebného oddelenia Oravského komposesorátu. Finančné prostriedky však Jozefovi Pálffymu nedovolili rozsiahlejšie opravy a prestavba sa zamerala najmä na obytné krídlo Korvínovho paláca a dve poschodia veže z 13. storočia. Vyššie náklady vyžadovali úpravy interiérov, kde sa zrealizovala výmena hradových povál, drevené obklady stien a priečky v miestnostiach, ktoré boli zariadené replikami dobového nábytku, vyrobených stolárskymi majstrami z Oravy. V priestore najväčšej miestnosti Korvínovho paláca, nazývanej Rytierskou sálou, z Bavorska prizvaný Maximilián Mann uskutočnil vymaľovanie stien renesančno-gotickými freskami. Statické poruchy a zosuvy, spôsobené podložíom Dolného hradu, riešili spájaním múrov železnými tiahľami. Reštaurátorská činnosť sa mala postupne realizovať i na ďalších objektoch, ale vypuknutie prvej svetovej vojny ukončilo všetky stavebné práce na Oravskom hrade. V roku 1919 po smrti Jozefa Pálfiho Oravský komposesorát spolu Oravským hradom prešiel pod vnútornú správu prvej Československej republiky. V r. 1923 boli schválené nové stanovy, podľa ktorých Oravský komposesorát pokračoval vo svojej činnosti. V dôsledku odkúpenia podielov od Pálffyovcov a ďalších akcionárov sa väčšinovým vlastníkom komposesorátu i hradu stala Československá republika a po jej zániku v r. 1939 Slovenský štát. Po skončení druhej svetovej vojny bol v r. 1945 Oravský komposesorát zrušený a zvyšné podiely skonfiškované.

V roku 1951 prevzal objekt Oravského hradu aj so všetkými zbierkami, ktoré sa nachádzali v jeho priestoroch, od Československých štátnych lesov do rúk štát ako štátny kultúrny majetok. V jeseni roka 1953 začali na hrade rozsiahle komplexné opravné a reštaurátorské práce, zamerané na zachovanie pôvodného charakteru a stavebnej osobitosti hradu, ktoré boli ukončené v roku 1968. Pri stom výročí založenia múzea Oravského komposesorátu sa brány Oravského hradu otvorili pre verejnosť a návštevníci mohli vzhliadnuť zreštaurované a obnovené interiéry hradu a novú koncepciu prezentácie zbierok.

Oravský hrad je národnou kultúrnou pamiatkou a je jedným z 12. objektov v správe Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne.

ČLENENIE ORAVSKÉHO HRADU:

Hrad sa delí na tri stavebné celky.

- **Horný hrad**, nachádzajúca sa na hradnom brale na jeho najvyššej časti, pochádza z 13. storočia
- **Stredný hrad** sa skladá s **Obytnej veže**, porovnateľne starej ako Horný hrad. Naľavo od Obytnej veže sa nachádza neskorogotický **Korvínov palác**, postavený v 2. polovici 15. storočia Najmladšou časťou Stredného hradu je palác **Jána z Dubovca**, napravo od Obytnej veže. Pochádza z 1. polovice 16. storočia.
- **Dolný hrad** sa skladá zo **Západnej a Východnej bašty, Kaplnky sv. Michala, Thurzovho paláca a traktu medzi Treťou bránou a Archívnu vežou**. Súčasnú podobu tejto časti hradu

дали svojou stavebnou činnosťou Thurzovci na prelome 16. a 17. storočia. Súčasťou Dolného hradu je i **budova Fary**.

STAVEBNÝ VÝVOJ ORAVSKÉHO HRADU

Citadela

Citadela (tradične nazývaná aj Horný hrad) je najstaršou časťou Oravského hradu. Vznikla v období po mongolsko-tatárskom vpáde v r. 1241 - 1242, kedy v celom vtedajšom Uhorsku došlo k intenzívnej výstavbe hradov, ktoré sa osvedčili ako obranné objekty. Citadela sa pôvodne skladala z jednoduchého paláca na hradom brale. Okrem paláca sa tu nachádzali aj obranné objekty a strážnica.

Významnou stavebnou zmenou prešla Citadela v období renesancie. František Thurzo nechal realizovať projekt prestavby, pričom vznikla rozsiahla štvorposchodová stavba, zaberajúca celé teleso hradného brala. Prestavba bola realizovaná v roku 1561, ako o tom svedčia chronostikony na portáloch (jeden sa nachádza v centrálnej miestnosti s cisternou a vedú doň schody na poschodí a druhý sa nachádza v tzv. zakázaných častiach).

Citadela bola ťažko poškodená počas požiaru v roku 1800. Na prelome 19. a 20. storočia bol vypracovaný projekt romantizujúcej prestavby, ale v plnom rozsahu nebol realizovaný. Pred rokom 1874 v západnej časti Citadely vybudovali železnú vyhlídkovú galériu. Citadela bola rekonštruovaná v priebehu generálnej opravy v rokoch 1953 - 1969, keď získala v podstate dnešnú podobu.

Stredný hrad

Najstaršou časťou stredného hradu je vysoká Obytná veža (tzv. Donjon) s opevnením, ktoré tvorilo predhradie Citadely. V blízkosti Obytnej veže existovala v 14. a 15. storočí budova, nachádzajúca sa na mieste dnešného nádvorja Stredného hradu a studne. Zanikla v druhej polovici 15. storočia v súvislosti s výstavbou Korvínovho paláca, ktorý vznikol v rámci stavebných úprav Stredného hradu za Mateja Korvína. Pri stavbe tohto paláca bola rozšírená plocha Stredného hradu do dnešnej veľkosti. V blízkosti Obytnej veže (na mieste, kde dnes stojí prístavba Dubovského paláca) sa nachádzala najstaršia vstupná brána do Stredného hradu. Bola to brána tzv. kolískovej konštrukcie a používala sa v druhej polovici 14. a v 15. storočí. Zanikla v 16. storočí v dôsledku prestavieb, ktoré riadil kastelán Ján z Dubovca. Pod jeho vedením bol vybudovaný 5-poschodový obytný palác, siahajúci od Obytnej veže ku hradnému bralu. Súčasne vznikla prístavba medzi Obytnou vežou a Korvínovým palácom. Počas týchto prestavieb bola zrušená stará brána a vstup do Stredného hradu bol presunutý do polohy, kde sa nachádza dnes. Prestavby Jána z Dubovca prebehli v rokoch 1534 - 1546. V priestoroch paláca Jána z Dubovca sa nachádzali obytné priestory. Využívali ho aj Thurzovci počas výstavby ich paláca v druhej polovici 16. storočia. Na nádvorí Stredného hradu vznikla studňa. Vykopaná bola v roku 1565. Neskôr, v 18. a na začiatku 19. storočia, bol nad studňou vybudovaný násyp. Vedľa studne sa nachádza jaskyňa, ktorá slúžila ako sklad. Pôvodný vstup do jaskyne bol umiestnený vedľa studne. Neskôr bol vybudovaný súčasný vstup do jaskyne s portálom. Veľký požiar v r. 1800 zničil priestory Stredného hradu. Koncom 19. stor. bol vypracovaný projekt pamiatkovej opravy a romantizujúcej prestavby, ktorá sa uskutočnila v r. 1906 - 1912 v priestoroch Korvínovho paláca a čiastočne Obytnej veže (dnešná historická expozícia). Priestory Obytnej veže a Dubovského paláca boli prebudované do dnešnej podoby počas generálnej rekonštrukcie v roku 1953 - 1969.

Dolný hrad Najmladšou časťou dnešného Oravského hradu je tzv. Dolný hrad. Podľa dnešných poznatkov vznikol v období vrcholného stredoveku ako opevnené podhradie. Jeho najstaršie časti pochádzajú z 14. a 15. storočia a neskôr boli začlenené do opevnenia, ktoré bolo prestavané za vlády Mateja Korvína. Uhorský panovník venoval Oravský hrad v roku 1474 svojmu nemanželskému synovi Jánovi a prestavby sa datujú do tohto obdobia.

Dolný hrad tvorili hradby, ktoré viedli od Obytnej veže (v Strednom hrade) až ku dnešnej Tretej bráne, v priestore ktorej sa nachádzala opevnená bránová veža. Na hradbe smerom od rieky nebolo cimburie, a jej obranu zaisťovala vonkajšia drevená ochodza, ktorá bola prístupná cez portál v hradbe smerom od Hlavného nádvorja. Hradby viedli po vnútornej strane dnešnej Kaplnky sv. Michala a Thurzovho paláca. Opevnenie bolo doplnené náročnou vežou (dnešná Archívna veža) a v priestore neskoršieho Thurzovho paláca sa nachádzala obranná veža, ktorá vystupovala smerom von z hradieb. Tento obranný systém bol rozsiahlo prebudovaný počas prestavieb, ktoré v rokoch 1534 - 1546 realizoval kastelán Ján z Dubovca. Na západnej strane Korvínovho paláca bola postavená Západná bašta, na opačnej strane vznikla Východná bašta. Obe delové veže boli vybudované nad staršími stredovekými opevneniami. Pôvodné stredoveké opevnenie bolo zosilnené novým pásom hradieb. Ich vnútorná strana viedla pod neskorším Thurzovým palácom, vonkajšia vytvorila nové vonkajšie podhradie, ukončené dnešnou Druhou hradnou bránou, vybavenou padacím mostom kolískovej konštrukcie. Brána je označená erbom Jána z Dubovca s chronostikomom 1543. Nová etapa výstavby Dolného hradu začala v období, keď Oravský hrad získali Thurzovci.

František Thurzo nechal v druhej polovici 16. storočia vybudovať nový obranný prvok. Bol to parkan v tvare päťuholníka, ktorý postavili v priestoroch dvoch pásov hradieb medzi Západnou baštou a obrannou vežou (na mieste, kde neskôr vznikol Thurzov palác). Táto neskoro-stredoveká veža (ktorá predtým vyčnievala pred hradby) bola začlenená do nového parkanu. Obrans schopnosť tohto nového opevnenia zaisťovali Smolný nos a tri strielne (dve strielne sú s von rozšírenými špaletami a jedna nohavicového typu).

Juraj Thurzo (v roku 1606 povýšený do grófskeho stavu) pokračoval v rozsiahlych stavebných úpravách. Ku hradbám z čias Jána z Dubovca bolo pristavané nové podhradie, zahŕňajúce dnešnú Prvú bránu a hradbu so strieľňami, ktorá je ukončená na Druhej bráne. Pás hradieb medzi Druhou a Treťou bránou bol prekrytý novým opevňovacím prvkom, Bastiónom. Vo vonkajšej hmote Bastiónu bol vybudovaný systém kazemát so strieľňami a ventiláciou. Na terase Bastiónu vznikla hradba so strieľňami pre delostrelectvo. Na mieste parkanu bol vybudovaný nový dvojposchodový Thurzov palác, ku ktorému bola v roku 1611 pristavaná Kaplnka sv. Michala (pôvodne protestantská modlitebňa).

V 17. storočí bola vybudovaná budova tzv. Fary, prebudovaná Tretia brána a súčasne vznikol komplex objektov medzi Kaplnkou sv. Michala, Archívnu vežou a Treťou bránou. Veľký požiar v roku 1800 spôsobil značné škody aj v Dolnom hrade. Najviac utrpela tzv. Fara. Táto budova bola takmer kompletne zničená a začiatkom 19. storočia bola na rovnakom mieste vybudovaná nová budova, ktorá existuje dodnes. Dolný hrad získal dnešnú podobu počas generálnej rekonštrukcie v rokoch 1953 - 1969 a taktiež v priebehu reštaurátorských prác, ktoré boli realizované v rokoch 2005 až 2018.

Pamätná tabuľa na hradnom brale pred vstupom do hradu:

Na hradnom brale (v zákrute prístupovej cesty) je nainštalovaná pamätná tabuľa **Dimitrijovi Andrusovovi**, geológovi svetového mena, ktorý svoju výskumnú dráhu začínal v roku 1925 práve v Oravskom Podzámku. Pamätnú tabuľu venovala Slovenská geologická spoločnosť v roku 1987 pri nedožitom 90. výročí narodenia.

PRVÁ BRÁNA:

Vstupná, **Prvá brána**, pochádza z konca 16. storočia a bola postavená Jurajom Thurzom. Chránila vstup do hradu spolu s padacím mostom a hradnou priekopou, ktoré sa už do súčasnosti nezachovali. Na poschodí prvej brány sa pôvodne nachádzala strážnica, kde sa zdržiavali vojaci, chrániaci vstup do hradu. Priestor pod bránou slúžil ako predbežné väzenie a tiež ako priestor pre zohrievanie sa stráží.

Brána je krytá medeným plechom s obsahom striebra.

PRIESTOR MEDZI PRVOU A TREŤOU BRÁNOU:

Priestor medzi Prvou a Treťou bránou tvorí vonkajší obranný systém. Prvá a Druhá brána sú spojené vonkajšou hradbou so strieľňami. Aj vnútorná hradba, Jurajom Thurzom neskôr prestavaná na kaplnku a obytné priestory, bola pôvodne opevnená. Pozostatkom opevnenia je tzv. smolný nos a samotný obranný múr dal postaviť Ján z Dubovca v 1. polovici 16. storočia.

DRUHÁ BRÁNA:

Bola vybudovaná Jánom z Dubovca v roku 1543, o čom svedčí jeho erb na priečelí. Je vybavená funkčným padacím mostom, ktorý zabezpečoval vstup do hradu práve na začiatku 16. storočia, kedy Druhá brána slúžila ako brána vstupná. V prízemí Druhej brány sa nachádza miestnosť, ktorá slúžila ako sklad železných nástrojov a náradia, ale nástrojov používaných na vysluhovanie práva Oravského panstva.

Na poschodí druhej brány sa pôvodne nachádzal byt kastelána.

JUŽNÝ BASTIÓN A VEĽKÁ TERASA:

Priestor medzi Druhou a Treťou bránou vyplňa obranný prvok, tzv. **Južný bastión**, ktorý dal vybudovať Juraj Thurzo koncom 16. storočia. Na terase bastiónu sa pôvodne nachádzalo viacero diel na obranu tejto časti hradu a taktiež tu stála strážna vežička, v 19. storočí prestavaná na empírovú gloriету. Nad vstupom do tunela, je umiestnený erb grófa Františka Zichyho s latinským textom: („*Po úplnom vyhorení celého hradu, úplnú obnovu urobil riaditeľ gróf František Zichy de Vasenkeö r. 1800.*“)

Súčasťou obrany bastiónu je aj systém **kazemát** – v múre integrovaných strieľní na obranu hradieb. Do kazemát sa schádza cez dvere v tuneli. V strope tunela sa nachádzajú otvory, ktoré zabezpečovali jednak jeho osvetlenie ale i odvodnenie terasy.

(*Na terase sa nachádza pozostatok kamennej tabule z čias Imricha Thurza: „Erb Alžbety Coborovej z Coborova a sv. Michala vdovy, pozostalej po osvietenom pánovi palatínovi uhorského kráľovstva, mojej drahej matky.“*)

TRETIA BRÁNA:

Záverom obranného systému je Tretia brána. Pôvodne bola vybavená padacím mostom, vyťahovaným za pomoci reťazí, ktorý sa už do súčasnosti nezachoval. V 2. polovici 16. storočia bola tretia brána prebudovaná ako vstup do traktu, smerujúceho k **Archívnej veži**. Nad vstupom je zdvojený erb grófa Juraja Thurza a jeho druhej manželky Alžbety Czoborovej. Medzi erbmi sa nachádza latinský text, v ktorý je dokladom, že gróf Thurzo dal túto časť hradu opevniť a prebudovať. (*„Najlepšia stráž je zbožná láska (Pietas). Za vlády bohobojného pána Mateja, z božej milosti zvoleného rímskeho cisára, a tiež vznešeného cisára nemeckého, kráľa uhorského a českého, šťastne vládnuceho. Toto nové dielo vlastným nákladom postavil osvietený gróf a nábožný pán Juraj Turzo z Betlanoviec, palatín uhorského kráľovstva, stály sudca Kumánov, teraz doživotný a trvalý zemepán Oravy, jej najvyšší dedičný župan, dôverný tajný radca jeho cisársko - kráľovského veličenstva a jeho zástupca v Uhorsku. Nemá ceny ľudská práca a stála bdelosť, keby nás nechránil a nepomáhal nám všemohúci Boh.“*) V prízemí Tretej brány sa pôvodne nachádzala strážnica a väznice (po ľavej strane) a vstup do kováčskej dielne (po pravej strane). Na poschodí boli obytné miestnosti pre služobníctvo. Archívna veža (naľavo od Tretej brány), slúžila okrem obranných účelov aj ako priestor pre uloženie pôvodného archívu Oravského panstva.

Na ľavej strane nádvorie za Treťou bránou boli pôvodne umiestnené koniarne, do ktorých bola privádzaná voda z hradného vodovodu.

ADMINISTRATÍVNY TRAKT:

V období Františka Thurza sa v tomto priestore nachádzali maštale, kde privádzali vodu podzemným vodovodom. Po požiari hradu boli tieto priestory prebudované na dielne pre sedlára a remenára v prízemí a byty archivára, vyberača daní a odhadcu na poschodí.

HLAVNÉ NÁDVORIE:

Pôvodne nádvorie nebolo dláždené, ale pokrýval ho prirodzený porast. Súčasnú podobu dostalo hlavné nádvorie počas generálnej opravy hradu v 50. rokoch 20. storočia.

Pri stene druhej terasy je inštalovaný pranier (stĺp hanby), ku ktorému pripúťavali previnilcov za drobné delikty (napríklad: drobné krádeže, morálne delikty, a iné) a vystavovali na všeobecný posmech na verejných miestach, napr. pri bránach, na nádvoriach, námestiach a pod. Stĺp hanby pochádza z Veličnej, ktoré bolo do roku 1683 sídlom Oravskej stolice.

HRADNÝ MÚR:

Bol vybudovaný počas stavebnej činnosti Mateja Korvína v období jeho vlastníctva. Pôvodne mal cimburie, neskôr zamurované Jánom z Dubovca, aby jeho nový vzhľad plnil požiadavky obrany v období začiatku 16. storočia.

Schody na zvýšené nádvorie – dvojicu terás:

Vyvýšené nádvorie – dvojicu terás, dal vybudovať Juraj Thurzo, ale súčasná podoba schodiska vznikla počas romantizujúceho reštaurovania hradu začiatkom 20. storočia.

KAPLNKA SV. MICHALA:

Pripája sa k Dolnému hradu – Thurzovmu palácu a je dominantnou stavbou dolnej časti hradu. Kaplnku dal postaviť Juraj Thurzo a vysvätená bola v roku 1611. Kaplnka je jeden z mála priestorov na Oravskom hrade, ktoré nezničil už spomínaný požiar.

BUDOVA FARY:

V expozícii lektor nemá výklad. Celá expozícia je multimedialná a nachádza sa v nej audio komentár. Je nutné dávať pozor na techniku.

Budova Fary prešla viacerými architektonickými prestavbami. Na základe výskumov, ktoré sa realizovali v minulosti, môžeme predpokladať, že na mieste pôvodnej renesančnej stavby tu existoval starší objekt, datovaný rámcovo do 15. – 16. storočia. V 17. storočí sa stal súčasťou novopostaveného objektu, ktorý dal vybudovať Juraj Thurzo. V tomto období budova Fary slúžila ako obytný priestor pre hradného kaplána. Práve z jedného z komínov budovy sa rozšíril požiar, ktorý v roku 1800 (18. apríla) zachvátil celý Oravský hrad. Požiar zničil väčšinu hradných objektov a neminul i vežu kaplnky, na ktorej sa roztavili tri zvony. Môžeme predpokladať, že budova takmer úplne zničenej Fary bola rekonštruovaná po zmienenom požiari a dostala súčasnú podobu.

Nad vstupom do interiéru Fary sa zachoval kamenný erb Juraja Thurza a na jej nároží znak Uhorska. Komplexná rekonštrukcia budovy Fary sa realizovala v rozpätí rokov 2017 – 2018, pričom reštaurovaná fasáda zachováva obdobie 19. storočia. V rozpätí rokov 1629 – 1631 na Oravskom hrade pôsobil Juraj Tranovský, evanjelický farár a exulant.

Expozícia Rašeliniská Oravy na Oravskom hrade vznikla ako súčasť projektu cezhraničnej spolupráce Rašeliniská vrchoviskové - európsky unikát poľsko-slovenského pohraničia, ktorý spoločne realizovali Gmina Czarny Dunajec a Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne v období marec 2017 – október 2018. Projekt bol spolufinancovaný Európskym fondom regionálneho rozvoja. Hlavným cieľom projektu je šírenie informácií a osvety o málo známych cezhraničných oblastiach rašelinísk na území Oravy a Podhalia.

Expozícia Rašeliniská Oravy sa nachádza v prízemných priestoroch Fary, v dvoch miestnostiach a je súčasťou prehliadky Oravského hradu. Zároveň je vhodná pre školské skupiny, ktoré ju môžu využívať v rámci vyučovacích hodín a vytvára možnosti realizácie osobitných programov Oravského múzea.

V prvej miestnosti, okrem informačných panelov Vznik a vývoj rašelinísk a Rašeliniská Oravy, sa nachádza dotykový kiosk na tému Rašeliniská Oravy a pultový kiosk Život na rašelinisku, predstavujúci najvýznamnejšie druhy rastlín, húb a živočíchov formou virtuálnej encyklopédie. Doplnkom je veľká obrazová dioráma rašeliniska, profil vrstvy rašeliny a model charakteristických druhov rastlín – rosičky anglickej a rašelinníka. Návštevník má k dispozícii elektronického audio sprievodcu v 6 jazykoch.

V druhej miestnosti sa návštevník ocitne uprostred štylizovaného rašeliniska, kde dominuje presklená pochôdzna podlaha s veľkoplošnou fotografiou charakteristického biotopu, vitríny s ukázkami prírodnín a informačné panely o rastlinstve a živočíšstve. Celkovú atmosféru umocňujú zvuky prírody.

Rašeliniská – ich vznik a význam

Rašeliniská patria k vzácnym a ohrozeným ekosystémom a sú významnou súčasťou prírodného bohatstva. Sú prirodzenými zásobníkmi vody v prírode, zmiernujú extrémny počasie a podnebia, znižujú množstvo oxidu uhličitého v atmosfére, prispievajú k samočisteniu vody a sú bohaté na rozmanité druhy rastlín a živočíchov. Začali sa tvoriť po skončení poslednej doby ľadovej, asi pred 12 000 rokmi. Vznikajú na trvalo zamokrených stanovištiach, ktoré zarastajú vegetáciou a postupne sa tu v podmienkach obmedzeného prístupu kyslíka hromadia odumreté organické zvyšky, čím vzniká rašelina.

Z hľadiska spôsobu vyživovania rozoznávame dva hlavné typy rašelinísk: vrchoviská a slatiny. Vrchoviská, ktoré vznikajú pod vplyvom atmosférickej vlhkosti, nad hladinou podzemnej vody a sú vyživované zrážkovou vodou predstavujú jeden z najkyslejších a na živiny najchudobnejších ekosystémov. V priebehu času sa vytvárajú kopčekovité vyvýšeniny (bulvy) a priehlbiny vyplnené vodou (šlenky). Na mladších, živých vrchoviskách sa môžu nachádzať aj jazierka. Slatiny vznikajú na miestach hromadenia podzemnej vody a majú vyšší obsah živín a vápnika. Na Orave sú rozšírené prechodné rašeliniská, ktoré mávajú znaky oboch hlavných typov.

Flóra rašelinísk

Rastlinné spoločenstvá rašelinísk predstavujú veľmi špecifickú skupinu so schopnosťou prežiť v extrémnych podmienkach. Musia odolávať nedostatku kyslíka, kyslému prostrediu a vyrovnávať sa s nedostatkom živín. Na tieto účely majú vytvorené dômyselné adaptácie. K vzácnym druhom machov – glaciálnym reliktom, patria napr. št'úrovník dutolistý, bakul'ka trojrohá, močiarka kostrbatá, plstnatec rašelinový a barinovec obrovský. Z rašelinísk je to rašeliník pobrežný, rašeliník Warnstorfov, rašeliník patagónsky a jeden z najvzácnějších druhov na Slovensku rašeliník strecholistý. Kopčekovité útvary rašelinísk sú hojne porastené ploníkom obyčajným.

Vzhľad porastov slatín určujú najmä ostricovo-machové spoločenstvá rastlín, kde machy tvoria nižšie poschodie. K typickým druhom slatín patrí najmä ostrica Davallová, ostrica dvojdomá, ostrica žltá, ostrica ježatá, nápadná ostrica zobáčikatá, ostrica sivastá a vysoko nad terén vyčnievajúca ostrica metlinatá. Kriticky ohrozeným druhom je ostrica barinná. Takéto miesta obsadzujú aj viaceré sitiny, ako napríklad sitina článkovaná.

V jarnom a letnom období môžeme obdivovať páperník širokolistý a úzkolistý, pomedzi ktoré sa objavujú skupinky ružovofialovo sfarbených orchideí, ako napr. vstavačovec májový, či neskôr päťprstnica obyčajná. Mozaiku dopĺňa chránený krušík močiarny a všivec močiarny.

Na miestach s dostatkom vody pútajú pozornosť husté porasty prasličky riečnej, vachty trojlístej a nátržnice močiarnej. Na jar rastie zákonom chránená fialka močiarna. K veľkým vzácnostiam flóry rašelinísk patrí blatnica močiarna, ktorú nájdeme len na vybraných lokalitách.

Zastúpenie vyšších rastlín na vrchoviskách je pomerne chudobné, ale o to bohatšie na mimoriadne vzácne druhy. Sú to najmä nízke kríčky, ako andromédka sivolistá, rojovník močiarny, kľukva močiarna a len na týchto miestach rastúca brusnica barinná, či šucha čierna. Len na jednej lokalite na Orave rastie ostroplod biely. Nezvyčajný svojím vzhľadom je vzácny diablik močiarny. Začiatkom leta sú na rašeliniskách nápadné porasty páperníka pošvatého. K jedinečným rastlinám patria mäsožravé druhy rosička okrúhlostá, zriedkavejšia rosička anglická a tučnica obyčajná. Na floristický význam a jedinečnosť oravských rašelinísk poukazuje výskyt ďalších vzácných rašeliniskových druhov zistených alebo potvrdených v posledných rokoch. Patrí k nim výskyt vŕby

čučoriedkovitej, vrby rozmarínolistej, plavúnca zaplavovaného a bazanovca kytkového. V odborných kruhoch je známy aj výskyt kríženca borovice lesnej a kosodreviny na rašeliniskách Medzi bormi, Tisovnica a Rudné.

Druhovú pestrosť a zároveň špecifickosť prostredia rašelinísk potvrdzuje početný výskyt húb, z ktorých mnohé sú málo známe a často prehliadané. K zriedkavým druhom patrí pajazýček chlpatý, čiapočka močiarna a monilínia kľukvová. V porastoch rašelinníka nachádzame kapučňovku močiarnu a rašelinníkovú, ako aj kalichovku rašelinníkovú. Z prostredia rašelinísk je známa lúčnica mokradňová a viaceré pavučinovce, ako napr. pavučinovec rašeliniskový.

Fauna rašelinísk

Špecifickým mikroklimatickým a vegetačným pomerom sa prispôbili a podnes sa na oravských rašeliniskách zachovali aj jedinečné spoločenstvá živočíchov. Stavovce, najmä vtáky a veľké cicavce vzhľadom na svoju pohyblivosť, veľké teritória a vyššiu toleranciu voči prostrediu nevytvárajú špecifické spoločenstvá úzko viazané na rašeliniská. Sú to typické vodné a pri vode žijúce druhy stavovcov. Viaceré z nich sa vlhkému a vodnému prostrediu prispôbili. Vďaka svojej telesnej stavbe je výborným plavcom dulovnica väčšia, čo jej umožňuje obratne loviť potravu. Vlhkému a chladnému prostrediu sa prispôbil aj hraboš močiarny, myšovka vrchovská a ryšavka žltohrdlá. Močiarnica mekotavá je prispôbená nielen dlhými nohami, zobákom, sfarbením peria, ale aj spôsobom získavania potravy a hniezdenia. Z typických a najpočetnejších hniezdičov možno spomenúť kolibkárka spevavého, ľabtušku lúčnu, príhľaviara červenkastého a vrchárku modrú. Medzi vzácne hniezdiče patrí tetrov holník. V území loví bocian čierny a orol kriľavý.

Plazy sú zastúpené dvoma druhmi typickými najmä pre vrchoviská. Vretenica severná sa vyznačuje často úplne čiernym sfarbením. Zaujímavosťou je u nej rodenie živých mláďat, podobne ako v prípade jašterice živorodej, ktorá je vajcoživorodá.

Mloky a žaby využívajú prostredie rašelinísk predovšetkým v období rozmnožovania. Hojne sa tu vyskytuje skokan hnedý, charakteristickým obyvateľom oravských vrchovísk je však skokan krátkonohý, celoročne viazaný na vodné prostredie. Z mlokov bol zaznamenaný výskyt mloka karpatského.

Na oravských rašeliniskách nachádza domov mnoho druhov hmyzu. Prebýva tu množstvo motýľov, z ktorých najvzácnejší je na Slovensku ohrozený druh žltáčik čučoriedkový. Vážky, šidlá a šidielka tiež obľubujú tento druh prostredia. Tvarmi tela, farebnosťou a celkovým spôsobom života nás upúta šidielko červené, šidielko obyčajné, či vážka rašelinisková. Pomerne málo známe sú rôzne druhy pavúkov, z ktorých najčastejšie vidíme lovcíka pobrežného.

Najznámejšie rašeliniská na Orave

O tom, že rašeliniská sú charakteristickými prvkami prírodného prostredia Oravy svedčí bohatá sieť rašeliniskových biotopov Podbeskydskej brázdy a Oravských Beskýd a predovšetkým rozsiahlych rašelinísk Oravskej kotliny. Na početnosť rašelinísk tu poukazujú i miestne názvy, ako bor alebo bory. Oravské rašeliniská pokladáme za glaciálny relikvium severného úpätia karpatského oblúka z konca posledného zaľadnenia. Viaceré už zanikli v dôsledku ťažby rašeliny a zásahov do vodného režimu, alebo boli zatopené vodami Oravskej priehrady.

Na dolnej Orave sú rašeliniská zastúpené skromne, čo súvisí s iným charakterom podložia a okolitých pohorí. Hornooravské rašeliniská sú početnejšie, plošne významnejšie a patria k najstarším a najtypickejším lokalitám tohto charakteru. Najznámejšie oravské rašeliniská sú: Bôrická mláka, Puchmajerovej jazierko, Medzi bormi, Peciská, Spálený grúnik, Mútňanská Píla, Beňadovské rašelinisko, Klinské rašelinisko, Ťaskovka, Zimníky, Tisovnica, Polhorská píla, Slaná voda, Rabčické bory, Rudné, Sosnina a Surdíky.

O prírodných hodnotách oravských rašelinísk svedčí tiež skutočnosť, že mnohé sú súčasťou siete chránených území európskeho významu NATURA 2000 a sú prezentované pod názvami Slaná voda, Rašeliniská Oravských Beskýd, Rašeliniská Oravskej kotliny, Rašeliniská Bielej Oravy, Pramene Hruštinky, Zimníky, Medzi bormi, Tatry a Zázrivské lazy. Prevažná časť z nich sú chránené územia, ktoré boli na Orave postupne vyhlasované najmä od začiatku 70-tych rokov 20. storočia. Na území CHKO Horná Orava sa od roku 2003 stali súčasťou zón. Rašeliniskové lokality Oravskej kotliny boli zasa zapísané do svetového Zoznamu mokradí medzinárodného významu ako Mokrade Oravskej kotliny. Poznávať tieto výnimočné lokality z bezprostrednej blízkosti nám dnes umožňujú viaceré náučné chodníky.

TURZOV PALÁC:

Klenotnica Oravského hradu a Kaplnka sv. Michala

Pred vstupom do klenotnice lektor upozorní na prísny zákaz fotenia v celom priestore. taktiež upozorní na elektronické zabezpečenie vystavených exponátov.

Vo vstupnej miestnosti by bolo vhodné návštevníkov informovať o histórii rodu Thurzo.

Prízemie Thurzovho paláca bolo reštaurované v rokoch 2014–2015. Pri výskumoch boli objavené zvyšky renesančnej maľby vo vstupnej miestnosti, ktoré pochádzajú z obdobia výstavby paláca. Zvyšky maľby boli reštaurované a svedčia o pôvodnom charaktere výzdoby interiérov v Thurzovom paláci. Na prízemí sa zachovala renesančná maľba tiež v tzv. sakristii, ktorá bola rovnako rekonštruovaná.

I. SÁLA MAGNÁTOV

Lektor si výklad môže prispôsobiť na základe okruhu.

Na ústrednom paneli sa v jej interiéri nachádza rodostrom konkrétnych historických osobností z významných uhorských rodov, ktoré boli prepojené s dejinami Oravského hradu a Oravského komposesorátu, počnúc od jeho zakladateľa Juraja Thurza až po Jozefa Pálffyho.

II. STĹPOVÁ SÁLA

Stĺpová sála je ukážkou pôvodnej rozlohy miestností prízemie Thurzovho paláca z čias jeho výstavby. Klenby spočívajú na obvodových stenách a na stredovom renesančnom stĺpe. Počas existencie Múzea Oravského panstva boli v miestnosti inštalované najstaršie exponáty múzea.

Pri archeologickom výskume, realizovanom v roku 2013, bol v tomto priestore objavený kamenársky opracovaný prvok pätky stĺpa. Nálezová situácia je prezentovaná návštevníkom a okrem uvedenej pätky stĺpa môžu vidieť i murované základy vykurovacieho telesa, vybudovaného po požiari

hradu v roku 1800, keď priestor rozdelený priečkami na menšie miestnosti. V prezentovanej sonde sú tiež viditeľné pozostatky po murovanej šachte, ktorou viedol hradný vodovod, vybudovaný Thurzovcami pre potreby dolných častí hradu.

Súčasťou expozície Stĺpovej sály sú i tri repliky historickej zbroje: nemecká gotická zbroj z 15. storočia, kanelovaná zbroj poľná a kanelovaná zbroj reprezentatívna zlátená zo 16. storočia.

III. HISTORICKÁ KUCHYŇA A JEDÁLEŇ

Jednou z dôležitých miestností v sídle hradného pána bola kuchyňa, v ktorej sa pripravovali jedlá pre obyvateľov hradu. Jej základom bolo pôvodne otvorené ohnisko, neskôr kamenná alebo murovaná pec, na ktorej sa jedlá varili.

Historická kuchyňa je ukážkou obdobia renesancie, keď sa pri príprave jedál používali medené kotlíky, pocínované hrnce, rôzne veľké ražne, používané na pečenie mäsa priamo nad ohňom, medené panvice, trojnožky kovové či hlinené, rošty, plechy na pečenie, formy na koláče, mažiare, hlinené misy a krčahy, veľké nože a sekáče na mäso, rôzne drevené lopáre, drevené súdky na tekutiny, menšie hlinené fľaše, používané na uskladnenie octu, ale i veľké, do ktorých sa nalieval olej, predovšetkým najviac používaný ľanový.

Obľúbeným kuchynským „prístrojom“ v stredoveku, ale i v neskoršom období bol mechanický ražeň, používaný pri opekaní mäsa. Systém ozubených koliesok umožňoval otáčavý pohyb ražňa, na ktorom sa tak mäso opekalo postupne a rovnomerne. Základnou metódou pri jeho obsluhu bolo otáčanie kľukou, ktorá dávala do pohybu celý systém ražňa. Túto prácu vykonával práve kuchársky pomocník. Vzhľadom na silnú horúčavu, sálajúcu z ohňa (zväčša bol používaný pri pečení na otvorenom ohnisku), to bola nepríjemná a únavná práca.

Doplnkom expozície je informačný panel, na ktorom sa nachádzajú ukážky častí inventára hradnej kuchyne zámku v Bytči z roku 1627, hornej kuchyne Oravského hradu z roku 1618, recept zo 17. storočia na prípravu kurčat'a na uhorský spôsob a kópia súpisu potravín, ktoré boli spotrebované počas pohrebnej hostiny Juraja Thurzu v roku 1616.

Pri archeologickom výskume boli v priestore kuchyne objavené a zdokumentované aj predpecné jamy, ktoré sú tu prezentované návštevníkom. Slúžili na obsluhu pece, ktorá sa v tomto priestore v minulosti nachádzala.

Už od najstarších čias slúžilo jedlo predovšetkým na zasýtenie hladného žalúdka, ale postupom doby už nešlo iba o utíšenie hladu ale i o nádhernú a zaujímavú pastvu pre oči. Jedenie a stolovanie sa časom stávalo na dvoroch šľachticov a bohatých zemepánov spoločenskou udalosťou, na ktorej sa pozvaní hostia stretávali, diskutovali, zabávali sa, uzavierali obchody a niekedy i budúce vhodné manželské zväzky. Hostina predstavovala určitý systém etiky a hygieny, bola známkou celkovej kultúrnosti vrstiev obyvateľstva.

Expozícia historickej jedálne je ukážkou dobového stolovania, doplnená o repliky historického stolového náradia (cínové holby, poháre, lyžice, sklenené karafy, poháre, taniere, misy, atď.), ktoré slúžilo na servírovanie a konzumáciu jedál.

IV. ALCHEMISTICKÁ DIELŇA

Alchýmiu od samého začiatku tvorili dve veľmi úzko súvisiace zložky: technická (laboratórna práca s rozmanitými chemickými látkami, teória ich vzájomného reagovania) a svetonázorová, ktorá ju spája predovšetkým s rôznymi mystickými a náboženskými prúdmi. Slovensko nebolo výnimkou

v dejinách alchymie v Európe, bolo miestom návštev mnohých zahraničných alchymistov a ich pobyt u nás zanechal stopy v podobe dobových prameňov a rukopisných pamiatok. O pomoc alchymistov sa uchádzali hlavne panovníci, ktorí potrebovali stále viac zlata na vojny a vydržiavanie armády, ale aj blahobytný život. Alchymisti túto pomoc sľubovali, lebo verili, že pridávaním síry a ortuti, ako aj pôsobením štyroch elementov (oheň, vzduch, voda a zem) možno obyčajné kovy premeniť na ušľachtilé kovy (zlato a striebro), prípadne nájsť prostriedok, ako výrazne predĺžiť ľudský život. Priame dôkazy o prítomnosti alchymistu na Oravskom hrade nemáme, ale zachovala sa však povest' o čiernej kuchyni na Oravskom hrade, ktorá sa viaže k tejto téme.

Možno aj túto udalosť bude pripomínať inštalácia alchymistickej dielne, kde hlavným zariadením bola pec a náradie, ktoré bolo často prevzaté od lekárnikov, ale i z vybavenia domácností a remeselníckych dielní, alebo ktoré často vyrobili samotní alchymisti: destilačné súpravy, rôznorodé sklenené krivule a banky.

V oboch priestoroch historickej kuchyne aj Alchymistickej dielne sa nachádzajú reštaurované zvyšky po exteriérovej nástennej maľbe Západnej bašty.

V. SALÓN UMENIA

Výtvarným umením sa obklopovali magnáti od nepamäti. V šľachtických sídlach, ktoré samé o sebe boli často architektonickým umeleckým skvostom, si budovali rodové galérie, vytvárali spočiatku živelné, neskôr organizované, zbierky umeleckých diel, či rôznych kuriozít. Počiatky zberateľskej činnosti Oravského múzea na poli výtvarného umenia siahajú do začiatkov jeho existencie v roku 1868. V tom období boli do vtedajšieho múzea Oravského panstva získané viaceré umelecké a historické predmety. Oravský komposesorát mal patronát nad oravskými farnosťami a zúčastňoval sa na prestavbách viacerých sakrálnych objektov. Vystavené zbierkové predmety tak pochádzajú najmä zo zbierok pôvodného komposesorátneho múzea.

VI. EXPOZÍCIA HYGIENY

Životný štýl privilegovaných vrstiev v období novoveku bol ovplyvnený myšlienkami humanizmu, renesancie a reformácie. Osobnej čistote venovali veľkú pozornosť. V hradoch a domoch bohatých ľudí boli často súkromné kúpele. Šľachta aj zámožní mešťania používali parfumy a voňavky.

Expozícia hygieny je situovaná v nevelkom priestore v nároží paláca, ktorý bol reštaurovaný a bola tu prezentovaná pôvodná maliarska výzdoba.

Súčasťou expozície hygieny je aj pôvodný historický prévet = záchod

VII. POKLADNICA

Zbierkové predmety v tejto miestnosti sú prezentované v presklených vitrínach a patria k jedným z najzaujímavejších a najcennejších exponátov v expozícii Klenotnice. Nachádzajú sa tu zlaté gombíky a iné výzdobné prvky z hrobových textílií z krypty Thurzovcov a tiež jantárové koráliky, ktoré boli pravdepodobne súčasťou náramku.

Najvzácnejším predmetom v miestnosti je zlatý prsteň, ktorý pochádza z Thurzovskej hrobky. Bol objavený v stavebnej sutine pri výskume v roku 2007. Na spodnej strane prsteňa je umiestnený motív spojených rúk lemovaný dvojicou prstencov. Šperk patrí k nevelkej skupine zachovaných

renesančných prsteňov na Slovensku z prvej polovice 17. storočia. Motív spojených rúk bol obľúbeným prvkom uplatňovaným na snubných prsteňoch.

Mince, nachádzajúce sa v expozícii, tvoria zaujímavú kolekciu platidiel obdobia doby železnej, stredoveku a novoveku. Mince zo súčasnej doby dejinnej pochádzajú zo známej oravskej lokality Trniny nad Dolným Kubínom. Patria medzi najstaršie doklady prítomnosti peňažného obeživa v regióne. Na rozdiel od antických razieb, ktoré vznikli v stredomorskej oblasti sú dokladmi miestneho vyspelého keltského mincovníctva. Typovo ide o zlaté lopatkovité statéry. Okrem nich bol objavený aj zlatý keltský šperk a ďalšie strieborné mince. Táto kolekcia bola objavená už na sklonku 19. storočia, vďaka Mikulášovi Kubínymu, archeológovi a numizmatikovi, ktorý pracoval v službách Oravského komposesorátu.

Zlaté stredoveké a novoveké dukáty reprezentujú ukážky dobových platidiel z obdobia vlády panovníkov Mateja Korvína, Ferdinanda I., Rudolfa II, Leopolda I. Karola IV. a Ferdinanda V.

VIII. HISTORICKÉ TEXTÍLIE

Súbory historických textílií sú vystavené v klimatizovanej vitríne, ktorá umožňuje ich kvalitnú a vhodnú ochranu.

Z Turzovskej krypty v kaplnke sv. Michala na Oravskom hrade pochádzajú dve skupiny textílií tradíciou spájaných s dvojicou mien – Jurajom a Imrichom Thurzom. Zatiaľ sa však nepotvrdilo, že odevy skutočne patrili spomínaným osobnostiam. V roku 1899 boli vyzdvihnuté z krypty prvé textílie: čiapka, dolomán a mentieka, ktoré mali patriť Jurajovi Thurzovi. Ďalšie textílie z Thurzovskej hrobky, ktoré sú tradične pripisované Imrichovi Thurzovi, boli získané v 50. rokoch 20. storočia. Šaty boli v rokoch 1992 až 1995 reštaurované v Štátnych reštaurátorských ateliéroch v Prahe.

Súbor prisudzovaný Jurajovi Thurzovi predstavuje mužský šľachtický odev, šitý na uhorský spôsob z obdobia konca 16. a začiatku 17. storočia. Tvorí ho mentieka, dolomán a čiapka.

Súbor prisudzovaný Imrichovi Thurzovi je zaujímavým dokladom nemeckej módy zo začiatku 17. storočia. Tvorí ho kabátec, nohavice a pančuchy, ktoré sú cennou súčasťou kompletu a predstavujú ojedinelý nález na Slovensku aj v zahraničí. Vo svojom období boli ešte stále luxusným tovarom.

Vedľa Turzovskej hrobky v hradnej kaplnke sa zachovala krypta rodiny Henkelovcov, z ktorej pochádza ďalšia veľmi cenná kolekcia historických textílií. Na začiatku 21. storočia boli reštaurované slovenskými reštaurátorkami.

Kabátik, vrchné oblečenie, patril Lazarovi Henkelovi, ktorý zomrel ako štvortýždňový Šaty Emerencie Henkelovej, ktorá sa dožilo ôsmich mesiacov, sú strihovo o niečo náročnejší variant kabátika malého Lazara. Celkový ráz šiat svedčí o štýle španielskej renesančnej módy.

IX. SAKRISTIA

V minulosti nebol priestor sakristie prepojený so susediacou kaplnkou, ale ňou končil prízemný trakt Thurzovho paláca. Pôvodná renesančná výmalba evokuje, že v nej mohol vykonávať svoju činnosť niektorý úradník Oravského panstva. Až neskôr bola spojená dverným otvorom s kaplnkou, o čom svedčí aj porušenie pôvodnej maľby. V tom čase bola využívaná ako sakristia a v takom duchu bola vytvorená aj terajšia expozícia.

Súčasťou interiéru hradnej sakristie je barokový paramentár, pochádzajúci z 18. storočia, ktorý slúžil na uloženie omšových rúch a iných liturgických textílií a predmetov.

Ukážky dvoch druhov liturgických textílií reprezentujú odev rímsko-katolíckeho duchovného a liturgický odev duchovného evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.

Monumentálny reliéf Kalvárie z 18. storočia bol pôvodne umiestnený v nike presbytéria kaplnky a neskôr umiestnený v priestore sakristie, v súvislosti s odkrytím renesančnej maľby v spomínanej nike. Ide o vysoko kvalitnú rezbu umelca s mimoriadnym citom pre výraz. Zaujímavé je, že dielo nie je polychrómované, čiže maliarsky dotvorené.

Vo vitríne sú umiestnené rôzne liturgické predmety z 19. storočia: navicula, relikviár sv. Štefana kráľa, monštrancia, pokropník a kadideľnica. V spodnej časti je vystavený cirkevný misál z roku 1770.

X. KAPLNKA SV. MICHALA

Pred vstupom do kaplnky lektor upozorní na prísny zákaz fotenia.

Kaplnka je súčasťou areálu dolného hradu. Jeho dnešná podoba je zásluha rodiny Thurzovcov, ktorá dala postaviť aj kaplnku. V stredoveku časť dolného hradu obkolesoval masívny obranný múr. Vznikol niekedy v 14. prípadne na začiatku 15. stor. Tento múr bol neskôr včlenený do západnej steny kaplnky a dnes tvorí jej spodnú časť. Dosahoval úroveň parapetov okien a vo vrchnej časti bol členený cimburím.

Za kráľa Mateja Korvína na konci 15. stor. bola k múru pristavaná masívna veža. Z veľkej časti sa zachovala do dnešných čias a nachádza sa priamo v kaplnke. Ide totižto o jej terajšie presbytérium, čiže priestor určený pre celebrantov omše. Úroveň spodného podlažia veže bola pod úrovňou krýpt.

V časoch Jána z Dubovca, v prvej polovici 16. stor. vo veži boli vytvorené delové strielne. Vtedy bolo zamurované cimburie a vznikli nové obranné prvky, medzi nimi tento smolný nos. Na základe architektonického výskumu vznikla teória o tom, že pri múre bola vo výške nad podlahou kaplnky drevená ochodza vedúca ku strielňam z veže. Je však možné, že pri múre boli aj nejaké iné zložitejšie objekty. František Thurzo pristúpil približne v polovici 16. storočia k výstavbe Thurzovského paláca. V tomto čase vznikla severná stena kaplnky až po úroveň prvého poschodia. Týmto sa vytvorili predpoklady pre architektonické dotvorenie celého komplexu budov na dolnom hrade. Toto učinil Juraj, syn Františka Thurza na začiatku 17. stor. Dostaval palác a vystaval aj samotnú kaplnku.

Kaplnka, alebo nejaký sakrálny priestor na Oravskom hrade bol už dávno pred výstavbou tohto renesančného objektu. V prameni z prvej polovice 14. storočia sa spomína farnosť Aravia, ktorej sídlo mnohí umiestňujú na Oravský hrad. Kaplnka sa spomína aj v mnohých mladších listinách. V 15. storočí sa podľa nich nachádzala na hornom hrade, presné miesto však jednoznačne nevieme. Gróf Juraj Thurzo, stavebník kaplnky, patrí k najvýznamnejším osobnostiam spätými s dejinami hradu. Narodil sa 2. septembra 1567 na Lietavskom hrade. Počas jeho života vlastnil okrem Oravského hradu aj hrad Lietava a kaštieľ v Bytči, ktorý je namaľovaný na jeho posmrtnom portréte. Portrét zhotovil maliar Václav Svoboda na začiatku 17. stor. Ako horlivý prívrženec luteránskej viery dal Juraj Thurzo postaviť v rokoch 1610 – 1611 kaplnku na hrade ako protestantskú modlitebňu. Využil starší obranný múr, pričom bývalú vežu otvorili do lode kaplnky a stala sa tak novým presbytériom. Vďaka ďalším novým murivám vznikol jednodňový priestor preklenutý valenou klenbou. Klenba je nesená dvojicou štíhlych stĺpov s toskánskymi hlavicami. Na klenbe sa uplatnili prvky rebier a plastické rozety, každá v inom prevedení. Kaplnku presvetľuje šesť okien s ešte neskorogotickými prvkami. Peknou kamenosochárskou prácou je vstupný portál.

Z čias Juraja Thurzu sa zachovalo v kaplnke viacero umeleckých prejavov. V 90-tych rokoch 20. storočia bola pod mladšími premalbami objavená prekvapivo dobre zachovaná pôvodná renesančná maľba. Bola zrekonštruovaná a dnes môžeme ju obdivovať takmer v pôvodnej nádhere. Okolo okien sa nachádzajú vo sviežich farbách prevedené rastlinné motívy rozvilín. Pri oltári je zaujímavý ornamentálne orámovaná nika, v ktorej sa pôvodne nachádzala drevená kalvária (zo sakristie) používaná ako bočný oltár.

Dominantou protestantskej modlitebne bol pôvodný oltár. V čase katolizácie objektu bol prevezený do Nécipál (neďaleko Martina), kde sa nachádza dodnes. Ide o jedno z najhodnotnejších diel slovenskej renesancie celkovo. Aby ste si mohli vybaviť podobu tohto diela je tu umiestnená jeho reprodukcia. V skutočnosti je vyše 10 m vysoký a 4,6 m široký. Drevený oltár Speculum Justificationis (Zrkadlo ospravedlnenia) vznikol v roku 1611. Nachádza sa na ňom 9 obrazov vyjadrujúcich základné princípy lutherovského učenia o ospravedlnení hriešneho človeka. Vedľa reprodukcie môžu návštevníci vidieť pozostatok obranných prvkov - smolný nos.

24. decembra 1616 Juraj Thurzo umiera v bytčianskom kaštieli a bol pôvodne pochovaný 19. 2. 1617 v kostole v Bytči. Jeho vdova Alžbeta Czoborová – Thurzová sa z praktických dôvodov rozhodla po roku 1622 preniesť pozostatky na oveľa bezpečnejší Oravský hrad. Dala vybudovať rodinnú kryptu v ktorej spočinuli príslušníci rodu. Okrem Juraja Thurzu samotná Alžbeta Czoborová, ktorej posmrtný portrét sa nachádza nad kryptou, ich syn Imrich, dcéra Anna Szunyoghová a ďalší dnes už neznámi jedinci. Náhrobná platňa, ktorá pôvodne zakrývala vstup do hrobky je dnes druhotne ukotvená do steny kaplnky.

Oslave osobnosti Juraja Thurzu bol určený prístený epitaf (náhrobný kameň) umiestnený priamo nad kryptou. Dnes je zrejme jedným z najkrajších zachovaných výtvorov v kaplnke.

Dominuje na ňom sochársky portrét J. Thurzu v nadživotnej veľkosti, ktorý dopĺňajú rôzne figurálne a ornamentálne prvky a motívy. Nápisové dosky nás okrem množstva úspechov a funkcií zomretého informujú aj o čase jeho smrti, pričom je tu vyjadrené želanie aby aj naďalej prekvitalo thurzovské potomstvo. Pre zaujímavosť epitaf, ktorý bol vyhotovený v juhonemeckom prostredí sa skladá zo siedmich druhov ozdobných kameňov a ďalších materiálov.

V druhej krypte spočíva rodina Henkelová, manželka Gabriel a Mária Sidónia rodená Szunyoghová, mimochodom dcéra už spomínanej Anny S.-Thurzovej a ich dve maloleté deti Lazar a Emmerencia, ktorých pohrebné odevy boli prezentované v klenotnici. Žili v polovici 17. storočia. Cez presklený otvor môžete vidieť pôvodné neskoro renesančné truhly z cínu s prímiesami ďalších kovov. Ide o pomerne atraktívne doklady tohto druhu umeleckého remesla, pričom si môžete všimnúť pomerne náročné remeselné prepracovanie povrchu rakiev. Zrejme podobné ak nie krajšie rakvy boli aj v thurzovskej krypte, avšak boli nevedno kam odvezené. Na konci 19. storočia bola krypta náhodne znovuobjavená, preskúmaný jej obsah, a na počesť zomrelých dal gróf Jozef Pálffy vyhotoviť túto nápisovú dosku.

Pohrebnú funkciu kaplnky evokuje ešte trojica mortuárií – posmrtných štítov nachádzajúcich sa na stene kaplnky. Patria Jurajovi, Imichovi Thurzovi a Jánovi Szunyoghovi, manželovi Anny Thurzovej. Z obdobia renesancie pochádza ešte kamenná časť krstiteľnice. Jej drevený nadstavec je už barokový a predstavuje motív krstu Krista Jánom Krstiteľom v rieke Jordán.

Baroková prestavba protestantskej modlitebne na kaplnku zasvätenú sv. Michalovi archanjelovi súvisí s rozsiahlymi protireformačnými aktivitami vo vtedajšej spoločnosti. V roku 1684 prestúpil na katolícku vieru direktor Oravského panstva Juraj Erdödy starší. Iný nositeľ tohto mena, Juraj Erdödy mladší, pristúpil v polovici 18. storočia ku barokovej prestavbe interiéru kaplnky. Kaplnka dostala

novú nástennú maľbu. Bola podstatne jednoduchšia ako staršia renesančná, pričom sa obmedzovala na ornamentálne stvárnenie okolia okien v presbytériu. Pod oknom na pravej strane sa pôvodne nachádzala kartuša s nápisom v ktorom bol vložený rok prestavby. Originál bol pri reštaurátorských prácach sňatý a jej vernú kópiu môžete vidieť nad dverami do sakristie.

Najmonumentálnejším dielom je drevený oltár zasvätený sv. Michalovi. Ide o pomerne komplikovanú oltárnu architektúru, ktorej dominuje obraz boja sv. Michala s diablom. Po stranách je dvojica svätcov, rodičov Panny Márie, sv. Anna a sv. Joachim. V nadstavci sa nachádza súsošie Korunovania panny Márie sv. Trojicou. Nad obrazom je rodinný erb Erdödyovcov. Významné miesto v sakrálnych priestoroch patrilo kazateľniciam. Kazateľnica v kaplnke je vyzdobená reliéfmi viacerých svätcov a evanjelistov.

V období baroka bola pôvodná empóra predĺžená o drevenú časť, ktorej poprsnicu zobia maľby na dreve s motívmi často sa vyskytujúcimi na organových emporách: kráľom Dávidom, sv. Jurajom a sv. Cecíliou. Organ ktorý stojí na empore je pôvodný. V roku 2013 bol komplexne zrekonštruovaný a je dodnes funkčný. Jeho tóny môžu návštevníci počuť z nahrávky.

Po dokončení výkladu lektor umožní návštevníkom navštíviť kryptu a prezrieť si priestor kaplnky, upozorní však na zvýšenú bezpečnosť.

Poschodie Thurzovho paláca

Pred vstupom do paláca lektor upozorní na prísny zákaz fotenia.

Na výstavbe Thurzovho paláca sa podpísali dvaja významní členovia rodu Thurzo – František a Juraj. Predpokladáme, že František Thurzo (1512 – 1574) dal podnet k výstavbe nového parkanového opevnenia, ktoré sa nachádzalo na mieste dnešného Thurzovho paláca a v približne päťuholníkovom tvare bolo situované medzi Západnou baštou a vežou, ktorá v súčasnosti tvorí presbytérium hradnej kaplnky.

V stavebných aktivitách svojho otca pokračoval syn, gróf Juraj Thurzo (1567 – 1616), ktorý dal postaviť obytný palác (začiatok 17. storočia), prístupný z prvej terasy Horného nádvorja. Poschodie Thurzovho paláca pôvodne slúžilo na reprezentačné účely, pričom prízemie malo tvoriť hospodárskotechnické zázemie. O prepojení poschodia a prízemja svedčí zachovaný zvyšok preklenutia zo začiatku 17. storočia, nachádzajúci sa v Zbrojnici, kde môžeme predpokladať, že cezeň viedli schody do prízemja paláca. Tieto boli odstránené počas prestavby po požiari v 19. storočí, keď bol vytvorený vstup do dolnej časti paláca z prízemja vedľa kaplnky.

Poschodie Thurzovho paláca bolo reštaurované v rokoch 2017 – 2018 a počas výskumov v jeho priestoroch boli objavené pôvodné renesančné maľby, pochádzajúce z obdobia jeho výstavby. V nadpraží vstupného renesančného portálu do Thurzovho paláca sa nachádza kamenný erb grófa Juraja Thurza a latinský nápis, ktorý informuje o tom, že palác dal postaviť uhorský palatín Juraj Thurzo za vlády Mateja II v roku 1611.

Hradná zbrojnica

Súčasnú rozdelenie priestoru na menšie jednotlivé miestnosti je výsledkom reštaurovania po požiari v roku 1800, ktoré v duchu klasicizmu realizoval František Zichy st. pre potreby Oravského komposesorátu.

Pôvodne boli súčasťou vstupného priestoru pravdepodobne: časť Zbrojnice, Červený salón, Salón Thurzovcov a malá miestnosť, ktorú môžete vidieť cez mrežované okno v stene. Uvedené miestnosti vytvárali jeden veľký priestor. Nad portálom vstupných dverí z interiérovej strany sa nachádzajú pôvodné renesančné maľby vyhotovené technikou secco v sivej farebnosti a časť nápisu zo začiatku 17. storočia. Nika a okolie vstupného portálu je zdobená čierno-sivým kvádrovaním.

Renesančná výzdoba sa nachádza i nad a po stranách vstupného portálu na severnej strane Zbrojnice, kde je umiestnený erb Alžbety Czoborovej a nad ním kartuše s figurálnym motívom. V jednej z nich je možné identifikovať ozbrojenca. Rastlinný motív zdobenía, ktorý sa zachoval v rámovaní steny, pochádza už z mladšieho obdobia.

Kozub je artefaktom z obdobia po požiari a slúžil na vykurovanie v ďalších miestnostiach cez bahrikové pece.

V období renesancie a baroka, kedy na Oravskom hrade pôsobil rod Turzovcov a vznikol Oravský komposesorát, plnila zbrojnica dve základné funkcie. Jej primárnou úlohou bolo zaistiť účelné uskladnenie výzbroje a jej efektívnu distribúciu pre prípad bojovej akcie. Zároveň plnila aj reprezentatívnu funkciu. Zbrojnica, alebo aspoň jej časť, slúžila ako demonštrácia moci, bohatstva a spoločenského postavenia majiteľa. Aby mohla zbrojnica túto úlohu splniť, bola situovaná do reprezentatívnych priestorov a inštalovaná tak, aby zbrane a výstroj poskytovali vizuálne pôsobivý dojem o bohatstve a moci majiteľa. Šľachtic takto demonštroval svoju schopnosť splniť svoju hlavnú spoločenskú povinnosť: konať vojenskú službu. Expozícia zobrazuje chladné (v dobovej terminológii biele) a v menšej miere palné (v dobovej terminológii čierne) zbrane, ktoré sa používali v protitureckých a náboženských vojnách 16. a 17. stor. v celej strednej Európe, ale predovšetkým v našom prostredí. Je situovaná v reštaurovaných priestoroch Thurzovského paláca. Základom prezentácie je pôvodná výzdoba interiérov, hlavne nástenné maľby a iné výzdobné prvky. Súčasťou inštalačného celku sú kolekcie zbraní a ochranných prvkov vojenskej výstroje (prilby, štíty). Umiestnenie vystavených predmetov rešpektuje rozmiestnenie zachovalých prvkov pôvodného interiérov.

Vojenskou jednotkou, ktorá sa v období renesancie tešila najväčšej úcte, bola ťažká jazda, tzv. kyrysníci, nazývaná podľa hlavnej časti svojho brnenia, predného a zadného kyrysu, ktorý sa vyvinul s neskorogotickej plátovej zbroje. Preto je ústrednou časťou našej expozície kyrysnícka polzbroj z obdobia okolo r. 1570. Kompletná polzbroj je doplnená jeden a pol ručným renesančným mečom. Husári boli príslušníci ľahkej jazdy, ktorá bola sformovaná na našom území počas bojov proti Osmanskej ríši. Turecké vojsko bolo ľahšie vyzbrojené a pohyblivejšie než európske armády a na boj proti nemu vznikla ľahko vyzbrojená jazda - husári. Nosili len ľahkú, alebo žiadnu zbroj, odetí boli do uniformy inšpirovanej praktickým ľudovým odevom a v boji mali taký úspech, že vlastné husárske jednotky v 18. a 19. stor. sformovali vo väčšine európskych armád.

Renesančné meče vychádzajú z gotických predlôh a aj v epoche začínajúceho novoveku si udržali svoju vážnosť a popularitu ako hlavných pobočných zbraní. Na prelome 16. a 17. stor., musia čeliť konkurencii nových chladných zbraní – kordov a rapírov, určených hlavne k bodaniu. Tieto zbrane boli populárne v celej Európe. Meče, kordy a rapíry sú inštalované vo vlastnom stojane.

Typickou chladnou zbraňou v našom prostredí bola šabl'a. Táto zakrivená sečná zbraň sa k nám dostala v stredoveku z prostredia kočovníkov (Mongoli, Tatári, Turci) a stala sa hlavnou zbraňou

ľahkej jazdy, husárov i osobnou zbraňou mnohých tunajších šľachticov. Jazdeckou zbraňou bol aj rovný sečný meč - paloš, ktorý používala ťažká jazda. Šable a paloše sú zbierkové predmety, preto sú inštalované na stenu, oddeľujúcu Zbrojnicu od Červeného salóna.

Hoci sa renesancia nesie v znamení vzrastajúceho významu strelných zbraní, väčšina pechoty je stále ešte vyzbrojená halapartňami a pikami na dlhých násadách, ktoré tvorili jej hlavnú obranu proti jazde. Zbrane s drevenou násadou sú inštalované v samostatnom stojane.

Za symbol renesančného vojenstva možno pokladať veľký obojručný meč. Objavil sa v tejto podobe na zač. 16. stor. v nemeckých krajinách a stal sa veľmi obľúbenou zbraňou renesančných žoldnierov. Početní nemeckí landsknechti (žoldnieri, vyzbrojení práve týmto obojručným mečom) slúžili v habsburských službách aj na Slovensku. Obojručné meče budú inštalované v samostatnom stojane. Vojaci, ktorí bránili Oravský hrad a bojovali v tureckých a náboženských vojnách, používali aj zbrane na osobnú ochranu. Boli to najčastejšie nože a dýky rôznych tvarov, podliehajúcich móde. Od 16. stor. sa začali používať pištole. Tieto krátke strelné zbrane sa dali ovládať jednou rukou, preto ich používali hlavne príslušníci jazdy.

Prvá hradná galéria

Priestor Prvej hradnej galérie a dvoch priľahlých salónov je zaklenutý klenbou so štukovou výzdobou a po obvode sa nachádza bohato členená rímsa. Dnešnú podobu získali miestnosti po roku 1800. V miestnosti je postavená bahríková pec, ktorá slúžila na jej vykurovanie a prikladalo sa do nej z vedľajšieho priestoru Zbrojnice.

Súbor historického nábytku, nachádzajúci sa v interiéri Prvej hradnej galérie je akvizičnou aktivitou Oravského múzea z roku 2011. V uvedenom roku ho múzeum získalo darom od Milana Jagnešáka a v roku 2013 prešiel komplexným reštaurovaním, ktoré mu vrátilo pôvodnú krásu. Súbor nábytku pochádza z 19. storočia a vyrobil ho doposiaľ neznámy majster zo strednej Európy. Súčasťou expozície Prvej hradnej galérie je i zlátená kópia benátskeho zrkadla z 18. storočia.

Olejomalby pochádzajú zo súboru obrazov, získaných z kaštieľa vo Veličnej. Ide o portréty Dáriusa Smrečániho (1816 – 1888) a Juraja Smrečániho (1848 – 1906), ktorí vykonávali funkciu županov Oravskej stolice, portrét grófa Edmunda Zichyho (1811 – 1894), ktorý bol mecenášom a spoluzakladateľom Múzea Oravského komposesorátu v roku 1868 a portrét grófa a uhorského palatína Juraja Thurza (1567- 1616), ktorý dal namaľovať v 1. polovici 19. storočia Jozef Erdödy podľa kovorytiny zhotovenej v roku 1622 Egídiom Sedelerom z Prahy.

Z I. Hradnej je možné v súčasnosti prejsť cez prechodovú miestnosť na emporu v Kaplnke sv. Michala.

Prvý salón

V Prvom salóne je inštalovaná baroková skriňa z 18. storočia, ktorá je intarzovaná slamou. Vo výplniach skriňových dverí sa nachádzajú postavy, ktoré symbolizujú štyri, v tom období známe, kontinenty: Európa – rytier, Ázia – Turek, Afrika – černocho, Amerika – Indián.

Intarzovaný stôl, umiestnený pod oknom, pochádza z Vyšného Kubína a patril zemianskej rodine Medzihradských. Vyrobený bol v 2. polovici 19. storočia.

Červený salón

Interiér je zariadený neogotickým nábytkom z konca 19. storočia a klasicistickým zláteným zrkadlom. Vo vitríne je umiestnený dobový porcelán zo začiatku 20. storočia, zdobený japonským figurálnym motívom a bábika – krinolína, ktorá slúžila ako prikrývka na kanvicu s čajom. Zaujímavá je i klasicistická kávová súprava z Vyšného Kubína zo začiatku 19. storočia.

Obrazy, ktoré sa nachádzajú v priestore sú tlače. Dva z nich zobrazujú Oravský hrad zo severu a východu a boli vypracované v roku 1800. Text informuje, že boli vyhotovené na pamiatku grófa Juraja Thurza, uhorského palatína. Tretí obraz je tlač Oravského hradu z roku 1832.

Salón Thurzovcov

Pôvodný priestor súčasného Salóna Thurzovcov bol oddelený murovanou priečkou od výklenku. Na základe zistených výskumov je možné predpokladať, že tieto dve miestnosti pôvodne tvorili jeden celok, čoho prezentáciou po reštaurovaní je i dnešný interiér.

Vstupný portál je zdobený čierno-sivým kvádrovaním a nad portálom sa nachádza renesančná maľba erbu Alžbety Czoborovej. Vstup do ďalšej miestnosti je tiež zdobený renesančnou maľbou a nad portálom je umiestnený maľovaný erb Juraja Thurza.

Vo vedľajšej časti miestnosti sú špalety okien zdobené výmalbou rastlinnej ornamentiky z obdobia renesancie. Steny pod oknami sú zdobené čierno-sivým kvádrovaním.

V priestore výklenku je umiestnený nábytok, dokumentujúci obdobie renesancie – nožnicové kreslá a dobové sklo.

Pri vstupe do Salóna Thurzovcov je inštalovaná baroková truhlica, používaná na uloženie odevu, ktorá pochádza z roku 1695 a radí sa medzi najstaršie pôvodné exponáty na hrade.

Súčasťou inštalácie salóna je i hudobný nástroj, nazývaný klavichord, pochádzajúci z roku 1794. Predpokladaným výrobcom nástroja je Jozef Borovecký.

Odev, ktorý je prezentovaný v miestnosti Salóna Thurzovcov, je kópia odevu Evy Thökölyovej (1659 – 1716), druhej manželky uhorského palatína grófa Pavla Esterházyho (1635 – 1713), pravnučky Juraja Thurzu a dcéry Štefana Thökölyho (1623 – 1670), tretieho riaditeľa Oravského komposesorátu. *Príbeh: V roku 1682 sa vydala za Pavla Esetrházyho z vášnivej lásky. Podľa dobových prameňov harmónia ich manželstva skončila už po štyroch rokoch a poznačili ho veľké manželské nezhody. Podľa jej tvrdení ju zanedbával, venoval väčšiu pozornosť svojim psom ako jej a dokonca ho obvinila i z pokusu o zabitie. Manželské nezhody sa stali terčom ohovárania verejnosti, ktorá stála na strane palatína a vyvrcholili v roku 1700, keď Evu Thökölyovú uväznili, pretože sa pokúsila manžela zavraždiť. Po dvoch rokoch, na základe intervencie svojho manžela, bola internovaná v kláštore. Manželstvo nebolo nikdy rozvedené, ale bola vyslovená manželská rozluka.*

Dámsky salón

Miestnosť súčasného Dámskeho salóna nadväzuje na pôvodnú Západnú baštu, ktorá v 16. storočí, spolu s Východnou baštou, tvorila súčasť obranného opevnenia hradu. Na stene je prezentovaný zvyšok po exteriérovej nástennej maľbe Západnej bašty.

Na severnej strane Dámskeho salóna sa nachádza pôvodný historický prevet – záchod, pričom na strope je možné vidieť napojenie priečky, ktorá tvorila zádverie k prevetu.

Klavír, ktorý sa nachádza v miestnosti, pochádza z roku 1880. Čalúnená stolička a uzavreté kreslo pochádzajú z 1. polovice 19. storočia a prezentujú štýl biedermaieru.

Rovnako v uvedenom štýle je i vystavená kópia dámskeho odevu, vyhotoveného podľa obrazu grófkky Antónie Zichy (Ziči) (1816-1888).

Po ukončení prehliadky Thurzovho paláca sa skupina cez prechodovú miestnosť a Zbrojnicu vráti na terasu Hlavného nádvorja.

ZÁPADNÁ BAŠTA:

Západnú, rovnako ako Východnú baštu dal v 40. rokoch 16. stor. postaviť kastelán Ján z Dubovca. Obe bašty slúžili ako pilier opevnenia hradu proti útoku. Bašta bola vybudovaná podľa renesančných zásad fortifikačného (opevňovacieho) umenia. Pozoruhodná je hrúbka vonkajších stien, 4 – 5 m. V dvoch miestnostiach prízemja Západnej bašty sa nachádzajú ranobarokové drevené kazetové stropy, ktoré vznikli niekedy po roku 1662, v období, keď na Oravskom hrade funkciu riaditeľa Oravského komposesorátu vykonával Štefana II. Thököly. Kazetový strop v prvej miestnosti – šermiarni bol reštaurovaný v roku 2009. Dominantným prvkom tohto kazetového stropu sú rezbársky vypracované okrídlené hlavičky anjelov so zdvihnutými krídlami.

Delové sály

(druhé poschodie)

Delové sály boli vybudované ako hlavná obranná pozícia Západnej bašty v 2. polovici 16. stor. Slúžili ako palebná platforma hradného delostrelectva, ktoré malo za úlohu čeliť delostrelectvu nepriateľských vojsk. Okrem samotných strielní boli delové sály vybavené vetracím systémom a prístupovou komunikáciou, ktorú predstavoval samostatný vchod s dvojkrídlými dverami. Expozícia prezentuje delostreleckú výzbroj, používanú pri obrane hradu v období 16. a 17. stor. V prvej strielni sa nachádza hradobné delo z 16. stor. s príslušenstvom. Príslušenstvo tvorila čistiaca palica, drevený nabíjak a odmerka na strelný prach. Spolu s odpaľovacou palicou sú delostrelecké pomôcky umiestnené na samostatnom stojane. Podvozok hradobného dela – lafeta je typický pre pevnostné delostrelectvo. K obsluhu tejto zbrane bol potrebný zohratý tím delostrelcov.

V druhej strielni sa nachádza hradobná puška – príbuzná ručných zbraní pechoty. Je však väčšia, účinnejšia a vďaka stálemu podvozku ju môže obsluhovať jeden strelec. Hradobné pušky boli v období renesancie a baroka veľmi obľúbené.

V tretej strielni je umiestnený trojhlavňový kanón. Použitie viacerých hlavni umožnilo vypáliť niekoľko výstrelov po sebe bez nutnosti nabíjať po každom výstrele, čo bolo užitočné pri odrážaní priameho útoku na hradby. Treba si uvedomiť, že aj profesionálne vyškolená obsluha potrebovala v renesančnom období na nabitie svojej zbrane niekoľko minút.

Na samostatnom stojane v prvej miestnosti delových sál sú prezentované najstaršie typy ručných strelných zbraní – hákovnice. Napriek jednoduchej konštrukcii mali vysoký účinok a dokázali zneškodniť aj protivníka v krúžkovom alebo plátovom brnení. Pri obrane hradieb dokázali hromadnou paľbou zastaviť aj početnejšie jednotky útočníkov.

Na samostatnom stojane v druhej miestnosti delových sál sa nachádza arkebúza s luntovým (t. j. knôtovým) zámkom, s kompletným výstrojom: bandalirom – pásom na náboje v drevených obaloch a rohom na pušný prach a s furketou – vidlicou, ktorá pri streľbe podopierala dlhú hlaveň. Modernejšou strelnou zbraňou 17. stor. bola mušketa. Používala kresadlový zámok, ktorý bol hlavným princípom činnosti ručných strelných zbraní až do 19. stor.

So strelnými zbraňami – ručnými aj s delostrelectvom, bojovali mušketeri a delostrelci, profesionálni vojaci obdobia renesancie a baroka. Boli to žoldnieri a slúžili tomu, kto zaplatil. V období po

tridsaťročnej vojne si panovníci najímali žoldnierov nastálo – vznikli moderné stále armády, aké poznáme aj dnes.

Terasa:

Pôvodne bola Západná bašta, rovnako ako i Východná, zastrešená manzardovou strechou. Po požiari, za Jozefa Pálffyho, ich však nahradilo cimburie.

Smerom na západ vidíme vrch Šibenice, v diaľke Malú Fatru, na juhu vrch Kýčeru a rieku Orava, na juhovýchode Západné Tatry, smerom na sever sa tiahne Oravská Magura, z terasy je pohľad na hradné bralo vypínajúce sa do výšky 112 m nad úrovňou rieky Orava.

KORVÍNOV PALÁC:

Stredný palác - Korvínov palác, bol vybudovaný v 2. polovici 15. storočia, vtedajším vlastníkom Oravského hradu a uhorským panovníkom Matejom Korvínom, ktorý budoval obytné krídlo s využitím neskorogotických stavebných prvkov pre potreby budúceho majiteľa a jeho dvora, pre svojho nemanželského syna Jána Korvína.

Po požiari bol Korvínov palác obnovený za riaditeľa Oravského komposesorátu Jozefa Pálffyho v rokoch 1906 až 1912.

Druhá hradná galéria:

Pred vstupom do galérie lektor upozorní na prísny zákaz fotenia. V galérii lektor prispôsobí text na základe okruhu.

Jednou z najkrajších miestností Korvínovho paláca je Druhá hradná galéria, nachádzajúca sa v miestnosti bývalej jedálne. Nábytok bol vyhotovený až v 20. storočí a ich autorom je rezbár z Oravského Podzámku. Za nimi je historický kozub s erbom Pálffyovcov.

Súčasná podoba druhej hradnej galérie vznikla v čase romantizujúcej obnovy stredného paláca grófom Jozefom Pálffym po požiari, podobne ako i ostatné interiéry Korvínovho paláca. Steny miestnosti ako i stropy sú vyložené červeným smrekom.

Dvere, ktoré sa nachádzajú vedľa kozuba, boli pôvodným vstupom do miestnosti v 15. storočí, keď ešte neexistovali bašty po stranách paláca, vybudované až v 16. storočí. Vstup do stredného hradu strážili vojaci, zohrievajúci sa pri kozube za bránou vstupu do Stredného hradu. Vstup do Stredného hradu bol zabezpečený padacím mostom a chodilo sa k nemu po schodoch, ktoré neboli priamo spojené s bránou, ale bola medzi nimi medzera, cez ktorú sa spúšťal padací most.

Vstup na Západnú baštu pochádza z prelomu 19. a 20. storočia.

Dominantou galérie sú obrazy riaditeľov Oravského komposesorátu, ktoré pochádzajú z kolekcie obrazov získaných z kaštieľa vo Veličnej.

Prvým riaditeľom Oravského komposesorátu sa stal gróf Gašpar Illésházy, manžel jednej z dcér Juraja Thurza, Heleny.

Po ňom do funkcie nastúpili:

- gróf Gabriel Illésházy (jeho syn) (*Ilešházi*),

- gróf Štefan Thököly (*Tékeli*) (*Štefan Thököly bol v r. 1670 obvinený zo zrady a účasti na pripravovanom sprisahani Františka Weselényho a tri mesiace, až do svojej smrti v roku 1670, sa bránil na hrade. Konfiškáciou majetkov tohto rodu vznikol podiel štátu na panstve a hrade, ktorý po 1. sv. vojne prevzala ČSR.*),
- gróf Mikuláš Draškovič,
- gróf Juraj Illésházy,
- gróf Juraj Erdödy st., (*Erdédy*)
- gróf Juraj Erdödy ml.,
- knieža Mikuláš Esterházy (Esterházi),
- gróf František Zichy st., (*jeho obraz sa v Hradnej galérii nenachádza*),
- gróf František Zichy ml., (*Ziči*)
- gróf Jozef Erdödy,
- gróf Edmund Zichy (*Ziči*),
- knieža Pavol Esterházy, • gróf Jozef Pálffy (posledný riaditeľ Oravského komposesorátu).

(Bližšie informácie o jednotlivých riaditeľoch Oravského komposesorátu sa nachádzajú v príspevku D.

UČNÍKOVÁ

– P. ČAPLOVIČ: Katalóg portrétov majiteľov a direktorov Oravského panstva. In: P. Čaplovič (Ed.) *Zborník Oravského múzea*. Banská Bystrica: Slovenské vydavateľstvo, 1971, č. 2, s.115-133.)

STREDNÉ NÁDVORIE:

Dominantou nádvorja je studňa, ktorú dal v roku 1565 vykopať František Thurzo. Pôvodne mala hĺbku 90 metrov, po požiari bola čiastočne zasypaná a jej dnešná hĺbka je 64 metrov.

EXPOZÍCIA DOBOVEJ JUSTÍCIE:

Pred vstupom do expozície lektor upozorní na prísny zákaz manipulovania s exponátmi.

Oravský hrad bol sídlom Oravského hradného panstva, ktoré malo a vykonávalo i súdnu právomoc nad svojimi poddanými. Odvolacou inštanciou pre panský súd bol súd Oravskej stolice – sedes iudiciaria, ktorý riešil záležitosti civilné i trestné. K rozdeleniu týchto dvoch typov súdnej agendy došlo v roku 1688, keď sa vytvorili i dva samostatné stoličné sudy, riešiacie civilné a trestné spory. Trestné činy sa rozdeľovali na základe závažnosti, rozlišovali sa skutky, ktoré „idú na ruku a krk“, teda činy trestané hrdelnými trestami, a skutky menej závažné, ktoré „išli na kožu a vlasy“, teda tie, ktoré bolo možné vykúpiť dohodou medzi spornými stranami.

Delikty sa delili na: trestné činy proti životu a zdraviu (vraždy, ublíženie na tele so smrteľným koncom, atď.), násilnosti (lúpežné prepadnutia, vzburá, atď.), delikty proti mravnosti a manželskému spolunažívaniu (znásilnenie, porušenie manželskej vernosti, atď.), previnenie proti cti, trestné činy proti majetku (krádež, zbojníctvo, lúpež, svätokrádeže), delikty proti vrchnosti (vzbury proti zemepánom, urážky súdu, pomoc pri úteku väzňa a iné), ostatné trestné činy (čarodejníctvo, falšovanie peňazí, falošná hra, zneužitie právomoci, prechovávanie ukradnutých predmetov, samovražda, príživníctvo, atď.).

Podobne, ako i v súčasnosti, rovnako v stredovekej justícii základom vyšetrovania bolo zistenie páchatel'a a jeho prípadných spoločníkov, vyšetriť okolnosti spáchania trestného činu, odovzdať na

súd žalobu, usvedčiť páchatel'a s pomocou svedkov, alebo iných dôkazových prostriedkov, vyniesť rozsudok a napokon tento rozsudok vykonať.

Počas vyšetrovania hlavnými dôkazovými prostriedkami boli výpovede strán, žalobcov a obžalovaného. K nim sa postupne pridávali výpovede svedkov, doličné predmety a iné závažné dôkazy. Prvým a najdôležitejším dôkazovým prostriedkom však bolo vlastné priznanie obvinenej osoby, ktoré sa získalo dobrovoľne, alebo, ak sa vyšetrovateľom nezdali výpovede a dôkazy dostačujúce, i pri mučení. Tortúre nepodliehali iba šľachtické osoby.

Mučenie (tortúra) ako dokazovanie viny obžalovaného bolo zrušené panovníčkou Máriou Teréziou v roku 1776 a v roku 1791 ho zrušil aj krajinský snem.

Expozícia dobovej justície sa nachádza v priestore bývalej kuchyne a skladá sa z dvoch miestností, v ktorých sú umiestnené repliky nástrojov a zariadení, ktoré boli používané počas vypočúvania obžalovaných a tiež na výkon trestov.

Škripec: systém vypočúvania bol založený na fyzickej a psychickej bolesti a tomu zodpovedali i nástroje, ktoré kat a jeho spoločníci používali. Najviac používaným spôsobom bolo natiahnutie na škripec a opaľovanie tela vypočúvaného sviečkami alebo fakľami. **Posadenie do klady**

Posadenie do klady sa považovalo za zahanbujúce tresty, pri ktorom musel odsúdený sedieť alebo stáť v klade po celý deň. Najznámejšia bola klada nazvaná „husle“, ale známe a používané boli i klady, v ktorých odsúdený sedel na zemi s ohnutým chrbtom bez pohnutia, či klady pre viacero osôb.

Lámanie v kolese

Trest tohto typu sa na Slovensku spomína už v 13. storočí. Lámanie v kolese sa vykonávalo niekoľkými spôsobmi: buď odsúdeného priviazali na koleso z voza a potom mu ruky i nohy dolámali železnou tyčou, alebo odsúdeného položili na zem, niekedy i na drevené brvná, a spúšťaním ťažkého okovaného kolesa mu lámali ruky a nohy.

Aj samotné lámanie sa dialo dvoma spôsobmi: kat začínal od hlavy, kedy odsúdeného usmrtil hneď na začiatku popravy, alebo začal od nôh. Pri tomto spôsobe popravy sa muky odsúdeného predlžovali.

Krčná reťaz – obojok

V stredovekej justícii sa bežne používala tzv. krčná reťaz (obojok), ktorá bola pevne zapustená do steny väzenia. Odsúdený ňou bol prikovaný k stene a jeho pohyb bol veľmi obmedzený. Často okrem krku mal odsúdený prikované i ruky.

Šibenica

Spôsob výkonu trestu obesením na šibenici už nachádzame v stredoveku. Stala sa symbolom toho, že daná lokalita mala právo vykonávať trest smrti. Poprava bola verejnou záležitosťou a telo odsúdené často krát viselo na šibenici pre výstrahu ľudu i niekoľko dní po poprave. Trest obesením dostávali najmä muži, ženy sa pri vynesení hrdelného trestu odsudzovali na sťatie.

Nástroje na biľagovanie

Vypáľovanie znakov na tele sa vykonávalo pomocou kovových nástrojov a používali ich počas celého obdobia stredoveku až do polovice 18. storočia. Biľag sa vypálil odsúdenému na čelo alebo líce, na rameno, hrudník či chrbát. Takto boli trestaní podvodníci, ženy obvinené z čarodejníctva alebo zlodeji.

Španielska čižma, drvič prstov a kolien

Nástroje používané pri vypočúvaní obžalovaného.

Sťatie mečom alebo sekerou

Oravská stolica mala právo meča, ale nemala vlastného kata a tak častejšie využívala služby kata zo Žiliny. Právo meča malo i mestečko Trstená. Vo väčšine prípadov sa používalo stínanie sekerou, meč bol predovšetkým vyhradený pre vyššie vrstvy obyvateľstva.

Poprava, akýmkoľvek spôsobom (sťatie, či telesný trest), sa vždy vykonávala na verejnom mieste, aby slúžila ako odstrašujúci príklad pre všetkých ostatných ľudí.

Oravská stolica využívala predovšetkým telesné tresty a dá sa povedať, že jej sudcovia si zachovávali rozumný prístup k riešeniu jednotlivých prípadov, pričom pri rozhodovaní využívali zákony platné v danej dobe. Telesný trest ako (palicovanie, bičovanie) vykonávali väčšinou hajdúsi. Záležalo na ich povahe a sile, v akom stave odsúdený zišiel z dereša. Pri vyšších trestoch, napríklad 150 palíc, využíval súd možnosť rozdelenia trestu na časti počas dlhšieho obdobia.

OBYTNÁ VEŽA:

Obytná veža pochádza z konca 13. storočia a v rámci obrany hradu sa pôvodne do jej miestností vstupovalo z prvého poschodia pomocou odkladacích schodov.

V 2. polovici 15. storočia bola funkčne spojená s Korvínovým palácom a aj po obnove v rokoch 1906 – 1912 s ním tvorí jeden celok.

POSCHODIE KORVÍNOVHO PALÁCA:

Prvá miestnosť:

Prvá miestnosť je obložená červeným smrekom, tak ako i ostatné nasledujúce miestnosti. Interiér je doplnený súborom nábytku z obdobia neogotiky, ktorý dal vyhotoviť gróf Jozef Pálffy.

Steny zdobia kópie rytín mesta Košice a maďarského Gyóru, hradu Šariš, pevnosti Komárno a Törökszentmiklós Szolnok (*Toroksánmikloš Szolnok*) v Maďarsku, neďaleko od Budapešti. Všetky rytiny dokumentujú obdobie 15-ročnej vojny proti Turkom (1593–1608).

Diplom získal Oravský komposesorát v roku 1890, keď sa jeho zástupcovia zúčastnili Všeobecnej výstavy poľného a lesného hospodárstva vo Viedni.

Druhá miestnosť:

Romantickým architektonickým prvkom tejto miestnosti je tzv. „sedile“ – výklenok v stene so sedením v štýle talianskej renesancie.

Neorenesančná lavica pochádza z obdobia renesančnej prestavby tejto časti hradu zo začiatku 20. storočia. Nad ňou sa nachádza obraz Oravského hradu z 2. polovice 19. storočia. Interiér dopĺňa kachľová pec ozdobenú rodinnými erbmi z čias Jozefa Pálffyho.

Erbová miestnosť:

Aj táto miestnosť bola zariadená v roku 1906 – 1912 v neogotickom slohu a pôvodne slúžila ako knižnica. Dominujú jej stoličky, ozdobené vyrezávanými erbmi na operadlách. Sú to erby ČSR, Uhorska, Slovenska, erb Oravskej stolice a rodové erby Thurzovcov, Pálffyovcov, Esterházyovcov, Zichyovcov a Czirákyovcov a Csákyovcov.

Expozíciu dopĺňajú zemské a hviezdne glóbusy a armilárna sféra z 1. polovice 18. storočia, ako aj Gregoryho ďalekohľad, pravdepodobne tiež z 18. storočia.

Nad vstupom do Rytierskej sály sa nachádza pôvodný drevený vyrezávaný erb Thurzovcov. V rímske nad vstupom do Rytierskej sály sa nachádza letopočet 1483, neskôr prepísaný na rok 1883.

Rytierska sála:

Steny nad obložením z červeného smreka sú zdobené neogotickými freskami s poľovníckymi motívami. Vyhotovil ich nemecký maliar z Mníchova, Maximilián Mann, podľa starých talianskych motívov. Na pravej strane sa nachádza kachľová pec, ktorú dal postaviť gróf Pálffy. Je zdobená motívom sv. Juraja zabíjajúceho draka.

Nábytok v tejto miestnosti dal vyhotoviť, ako aj ďalší mobiliár Korvínovho paláca, Jozef Pálffy v snahe zariadiť jeho zrekonštruované miestnosti dobovým nábytkom, a tak dokumentovať návštevníkom Múzea Oravského komposesorátu štýl stredovekého bývania šľachty.

Slúžkina miestnosť: Mobiliár - posteľ, podnožka a truhlica dokumentuje neogotický sloh.

Na stene sa nachádzajú drevené vyrezávané hodiny bez ručičiek, ktoré mali takýmto spôsobom neustále pripomínať hradnému personálu, že svojim pánom musia byť k dispozícii plných 24 hodín denne.

Spáľňa:

Podobne ako všetky miestnosti Korvínovho paláca je zariadená v neogotickom štýle z obdobia rokov 1906 – 1912.

Centrom miestnosti, ako bolo zvykom v stredoveku, je posteľ s baldachýnom (polbaldachýn, drevená „strieška“ nad posteľou). Doplnkom postelí sú dve podnožky, pomocou ktorých sa na ne vystupovalo. Zaujímavým exponátom je neogotická dvojdvierová skriňa s rímsou so zuborezom. Nábytkovú výbavu dopĺňa vyrezávaná schránka na listy a cennosti s odkladacím vrchnákom.

PALÁC JÁNA Z DUBOVCA:

Priestory Obytnej veže spolu s Palácom Jána z Dubovca predstavujú jeden celok. Tieto priestory boli počas požiaru v r. 1800 kompletne zničené a na rozdiel od Korvínovho paláca neboli na prelome 19. a 20. storočia obnovené. Ich oprava bola súčasťou generálnej opravy hradu v r. 1953 – 1968 a priestory boli prispôbené na expozičné účely Oravského múzea.

Obytný päťposchodový palác dal vybudovať Ján z Dubovca v 1. polovici 16. storočia v neskorogotickom slohu. Nad vstupmi do jednotlivých miestností paláca sa do súčasnosti zachovali jeho rodové kamenné erby.

PRÍRODA

V roku 1862 sa riaditeľom (komposesorom) Oravského komposesorátu stal gróf Edmund Zichy, ktorý začal s reorganizáciou celej štruktúry panstva. Výkonom plánovaných zmien poveril lesmajstra Wiliama Rowlanda a právnu agendou Mikuláša Kubínyiho.

Obdobie pôsobenia Rowlanda na Orave (1864 – 1883) bolo obdobím povznesenia lesného hospodárstva v tomto kraji. Pokrok a modernizácia spočívali v komplexnom prístupe k hospodáreniu v lesoch, v rozsiahlom zalesňovaní, v rozširovaní dopravného systému (vodný, cestný), v ochrane lesov a prírodného prostredia a v osvetovej činnosti (obrábanie pôdy, zavodňovanie, ovocinárstvo, dobytkárstvo, rybárstvo). Orientoval sa tiež na odborné zaškoľovanie personálu v lesnom hospodárstve, pri čom využíval názorné ukážky – preparáty živočíchov, drevené modely rôznych technických zariadení (mlyny, píly, priehrady, sušiarne, ap.). S uvedenými predmetmi sa v r. 1867 zúčastnil hospodársko-lesníckej výstavy v Budapešti a v r. 1873 na Svetovej výstave vo Viedni, kde zbierka získala medailu (viď. diplom v Korvínovom paláci). Po ukončení výstavy dal podnet k tomu, aby modely a preparáty živočíchov boli vystavené v prázdnych miestnostiach Oravského hradu (v dolnom hrade za kaplnkou), a tak sprístupnené širokej verejnosti. Na Oravu pozval aj Geologický výskumný ústav z Viedne, kde z výsledkov jeho činnosti vznikla kolekcia minerálov, hornín a paleontologických exponátov. V r. 1868 vzniklo múzeum Oravského panstva, neskôr múzeum Oravského komposesorátu. Komposesorátny riaditeľ gróf Edmund Ziči vystupoval ako mecenaš novozaloženého múzea a jeho veľký podporovateľ. Pri zriaďovaní múzea Rowlandovi pomáhali lesník Anton (Antoni) Kocyan a lesný správca Jozef Guber.

Štruktúra komposesorátnych zbierok zodpovedala vtedajšej situácii a záujmom panstva. V prírodovednej časti bolo 61 kusov cicavcov (včítane 4 netopierov a 7 myší) 6 plazov, 13 rýb, 256 vtákov a 318 kusov hmyzu. Preparáty boli takmer výlučne výsledkom práce A. Kocyana – súčasťou expozície je ukážka preparátorskej práce Antona Kocyana. Neskôr niektoré preparáty (abnormality, ako dvojhlavé a šesťnohé teľa) sa z expozície vylúčili, v r. 1955 vznikla dočasná expozícia a ostatné zbierky prešli do depozitárnych priestorov. Základy súčasnej expozície sú z r. 1968, keď bola otvorená pri príležitosti 100. výročia založenia múzea a doplnená o niektoré nové exponáty z preparátorskej dielne Považského múzea (preparátor Jozef Cengel) a z preparátorskej dielne Jozefa Feilhauera z Tvrdošína.

Prírodovedná expozícia – informácia pre lektorov

V roku založenia múzea na Oravskom hrade – 1868, patrili prírodovedné zbierky k prvým exponátom a reprezentovali ich najmä preparáty živočíchov zhotovené na tento účel, zbierka vzoriek drevín a modelov. Zásadná zmena prírodovednej expozície sa uskutočnila v roku 1968 pri príležitosti 100. výročia múzea a po dokončení generálnej opravy hradu. Až do roku 2006 bola na hrade provizórna expozícia s týmto zameraním. Súčasná expozícia je zameraná na prezentáciu dominantných a charakteristických prvkov a osobitostí prírodného prostredia Oravy s využitím zbierkových predmetov, obrazovej dokumentácie a sprievodných textov.

Expozícia má niekoľko častí. Vo vstupe do expozície je časť venovaná histórii vzniku múzea na Oravskom hrade, vrátane osobností (Edmund Zichy, Wiliam Rowland, Anton Kocyan a Jozef Guber), inštalovaná je tu tiež ukážka najstarších exponátov, ktoré v minulosti boli v expozícii.

Samotná expozícia zameraná na súčasné prírodné pomery regiónu Orava má úvodnú časť – rozloha územia, podnebie, vodstvo, doplnenú mapami – súčasná a historická, ako aj fotografiami. Rozsiahlejšia je informácia o geologickej stavbe, ťažbe nerastných surovín a paleontologických nálezoch spojená s ukázkami minerálov, hornín a paleontologických vzoriek vo vitrínkach.

Hlavná časť expozície je venovaná najcharakteristickejším a plošne najvýznamnejším typom prírodného prostredia, ktoré približujeme návštevníkom prostredníctvom textov a fotografií na

paneloch a veľkých diorám vo vitrínach. Dozvedia sa o živote v rieke Orava, o druhoch žijúcich v okolí ľudských sídel, čo je rašelinisko, o charaktere lúk a pasienkov, či lesov a vysokohorských lokalít na Orave.

Tretie poschodie Paláca Jána z Dubovca – stála výstava historického nábytku: V tomto priestore – prepojenia Obytnej veže a miestnosti Paláca Jána z Dubovca, sa v súčasnosti nachádza stála výstava historického nábytku. Jednotlivé kusy historického nábytku rôznych štýlov z rôznej doby dokumentujú vkus vtedajšej spoločnosti, pretvorený nielen do tvarov a typov nábytku ale i úžitkového umenia a samozrejme nábytkových doplnkov.

Nábytok pochádza z konca 19. a začiatku 20. storočia a je dôkazom rôznorodosti štýlov, ktoré sa uplatňovali v nábytkovom umení.

Prvá miestnosť:

Kresby na stenách miestnosti pochádzajú pravdepodobne z čias Františka Thurza.

Príborník so zrkadlom je v štýle secesie.

Súbor nábytku s veľkým a malým príborníkom, pohovkou a stolom so stoličkami dokumentuje neobarokový štýl spoločenských miestností prelomu 19. a 20. storočia.

Druhá miestnosť:

Na stene pri vstupe do miestnosti sa nachádzajú maľované erby Františka Thurza a jeho prvej manželky Barbory Kostkovej.

Pod nimi sú umiestnené príborníky z 19. storočia, vyhotovené v štýle secesie.

Skleník a robustný príborník sú dokladom neobarokového štýlu. Stojacie hodiny pochádzajú z 18. storočia.

Sadrový erb je rodovým znakom rodiny Madocsány.

Na druhej strane pri vstupe do miestnosti s cínovým riadom sa nachádza komplex nábytku z obdobia biedermaieru (1. polovica 19. storočia). V skleníku je umiestnený dobový porcelán.

Miestnosť s cínovým riadom – Žoldnierska jedáleň:

Samostatnú miestnosť oddelenú mrežami tvorí tzv. Žoldnierska jedáleň. Je zariadená neogotickým nábytkom a vybavená novodobými replikami chladných zbraní. Cínový riad naproti tomu je cennou originálnou zbierkou z 18. storočia.

Maľby, ktoré sa nachádzajú v miestnosti, sú pravdepodobne pozostatkom výzdoby z obdobia renesancie.

ETNOGRAFIA

Štvrté poschodie Paláca Jána z Dubovca

Ľudová kultúra na Orave

Orava je stále považovaná za oblasť bohatú na ľudovú kultúru. Mnohorakosť tradičných hodnôt ponúka návštevníkom Oravského múzea nová etnografická expozícia ***Ľudová kultúra na Orave***, inštalovaná v priestoroch Dubovského paláca Oravského hradu, ktorá je založená na prezentácii exponátov s výraznou výpovednou hodnotou a špecifickými znakmi oravskej ľudovej kultúry. Mnohé upútajú pozornosť návštevníkov prvkami tradičnej symboliky a dekoratívnymi motívmi. Dokumentujú individualitu, invenciu a zručnosť ich tvorcov, v prevažnej miere anonymných, zohľadňujúcich prírodné prostredie, v ktorom po stáročia žili, ako aj dostupný prírodný materiál, z ktorého vyrábali predmety potrebné pre svoj život a prácu. Približujú tradičné formy každodenného i sviatočného života, najmä však roľníctvo a pastierstvo, domácku výrobu a remeslá, od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. Ťažisko expozície tvoria dve rozmerné sklenené vitríny, ktoré umožňujú obzrieť si exponáty zo všetkých strán.

Exponáty v prvej vitríne sú tematicky viazané na poľnohospodárstvo, chov hovädzieho dobytku a oviec, domácnosť, remeselnú výrobu a výročné obyčaje. Návštevníkov môžu zaujať rôzne ***pracovné nástroje*** – motyka srdcovitého tvaru s dlhým hrotom, cepy s otočnou ohlávkou, maľované, ktoré dostávali dievčatá od mládenčov ako dar lásky, stupka, v ktorej sa zrno zbavovalo šúp, vejačka – lopata na obilie, vyrezávaný oselník s oslou na ostrenie kosa, ***úžitkové predmety*** – lopata na chlieb, lubová merica, dlabané alebo z dážkov zhotovené rozmanité nádoby – soľničky, súdky, *puška* na bryndzu, ale aj tvarovo pestré koše, upletené z prútia, lubov a koreňov. Hrnčiarsku výrobu prezentujú misy a rozličné neglazúrované i glazúrované hrnce a krčahy z Trstenej, ale aj tvarovo zaujímavé hlinené dvojačky a trojačky z veličianskej dielne. Materiálovú i tvarovú rôznorodosť exponátov dopĺňajú predmety kamenárskej produkcie – brús, *kadluby* na odlievanie *praseliov*, ihlic a spôn. Zvykoslovie v expozícii zastupuje vianočná ozdoba v podobe slameného lustra – predchodcu vianočného stromčeka, prenosný maľovaný betlehem a rapkáč s klepáčom, dodnes živá súčasť zimných a jarných obyčají.

Pastierstvo a salašníctvo dokumentujú predmety používané v domácnosti pri spracovaní kravského mlieka, ako *dbanka* – drevená maselnica, formy na maslo, ale najmä tie, ktoré boli súčasťou zariadenia salašov a slúžili na úschovu, prenášanie a spracovanie ovčieho mlieka a syra: *črpáky* – drevené nádoby s ozdobne vyrezávaným uchom i dekórom, drevené formy na oštiepky bohato zdobené rezbou – staršie v tvare jablka a hrušky, doplnené textom, nazývané *literové* písané formy, ale aj formy na syrové srdiečka a zvieratká, bačovské varechy, nádoby – *putira*, *oboňa*, *gelety*, tiež čutora – drevená fľaša na pálenku i vodu, nazývaná aj *revežd'úr*.

S pastierstvom a salašníctvom súviselo zvonkárstvo, ktoré prezentujú najmä liate, ale aj plechové zvonce a pracky. K pútavým exponátom patrí drevené konské sedlo z 19. storočia, bohato zdobené rezbou, pastierske hudobné nástroje – fujara trombita, píšťaly a signálne rohy z rohoviny, ako aj predmety osobnej potreby z kože a dreva – kapsa, mešec na tabak, fajka, britevník, valaška, palica – *kvačka*.

V priamom kontakte s návštevníkmi sú v tejto časti expozície voľne v priestore inštalované zvlášť pútavé rozmernejšie drevené exponáty – pluh s dlhou odvalnicovou doskou, jarmo a súdek zdobené rezbou, múčnica s lopatou vejačkou, či skrinkový stôl s kamennou doskou, lavica s otočným operadlom, drevené maľované truhly na odkladanie a úschovu odevu, vyrezávané súdeky na uskladnenie obilia, detská kolíska, stoják a behár s kolieskami, ako aj predmety sakrálneho charakteru – drevená kaplnka s plastikou panny Márie. Pozornosti všetkých, ale najmä detí sa teší plne funkčný kamenný žarnov na mletie obilia, umožňujúci aj praktickú ukážku.

V druhej vitríne vystavený sviatočný a obradový mužský, ženský aj detský odev, pre ktorý je charakteristická jednoduchosť a účelnosť foriem i materiálu. Odevné súčiastky, doplnené o pokrývky hlavy a rôzne druhy obuvi, zastupujú vybraté lokality dolnej a hornej Oravy, s osobitným dôrazom na goralský odev. Návštevník sa tu zoznamuje aj s pestovaním a spracovaním základných surovín - ľanu, konope a vlny, potrebných na výrobu odevu a bytových doplnkov v tradičnom prostredí. Pútavými exponátmi sú jednodielne a dvojdielne praslice *kúdele* zdobené vruborezom a vylievané cínom alebo olovom. Tieto praslice i vyrezávané a maľované pracie i mangľovacie piesty, dávali mládenci ako dary lásky svojim milým. Pradenie približuje stojatý kolovrat, umiestnený voľne v priestore, z produkcie žaškovských tokárov. Oblíbenú modrotlač, okrem odevných súčastí, dokladujú ďalšie predmety – celodrevené, kombinované drevené a plieškové, alebo celoplieškové modrotlačové formy. Na Orave najdlhšie pracovala modrotlačová dielňa vo Veličnej a to až do roku 1956. Aj ďalšie textilie pútajú zdobením bohatou výšivkou – *kútna* plachta s prelamanou výšivkou s motívom kohúta, uteráky s rastlinným a zvieracím motívom, smútočný obrus s rastlinným ornamentom. Poľná drevená kolíska s previazaným obrusom a vloženým pleteným košíkom – *košálkou*, slúžila na prenášanie malého batolaťa.

Rastrová vitrína približuje niektoré oravské špecifiká, medzi inými hlinené nadstavce štítov striech – *háľky* veličianskych hrnčiarov a z rovnakej lokality pochádzajúce drevené ozdobné skrinky so svadobným venčekom a pierkom. Osobité sú ľudové šperky – spony, ihlice, gombíky, reťaze, náramky, náhrdelníky a plechové pomôcky a ozdoby súvisiace s úpravou a pokrývkou hlavy vydatých žien (ihličky, lubky a hrebene).

Na paneloch zo sklenených platní sú zdokumentované výročné obyčaje. V niektorých lokalitách sú bez prerušenia kontinuity dodnes živé, v iných majú zmenenú podobu.

Veľkoplošná farebná mapa Oravy znázorňuje existenciu domácej výroby, remesiel a obchodu v jednotlivých oravských dedinách a mestečkách v 18. storočí. Expozícia je doplnená o audioviziu, približujúcu prejavy ľudovej kultúry na Orave aj v širších súvislostiach a vzťahoch mimo regiónu, až po súčasnosť.

Oravské zemianstvo

Koncom 12. storočia v Uhorsku vládnuce triedu popri kráľovi, bohatých veľmožoch a cirkvi tvorili aj menší držitelia pôdy - stredná a drobná šľachta. Najpočetnejšiu vrstvu slobodných tvorili kráľovskí služobníci – *servienti*, ktorých povinnosťou bola vojenská služba v kráľovskom vojsku. Označenie šľachtici - „*nobiles*“ sa v tomto období používalo zriedka a len pre najvyššiu vrstvu príslušníkov vládnucej triedy. Až Zlatá bula, vydaná Ondrejom II. v roku 1222, šľachtu zrovnoprávnila. Kým vyššia šľachta sa uplatňovala predovšetkým na kráľovskom dvore a vo vedení štátu, zatiaľ zemianstvo (nižšia šľachta) ovládlo hneď autonómne stoličné zriadenie. Získalo tak značný vplyv na hospodárske a kultúrne pomery v jednotlivých stoliciach a Slovenské etnikum našlo v ňom istú oporu. Dekrét Ľudovíta I. z roku 1351 potvrdzoval a zabezpečoval výsady šľachty. Šľachtické majetky sa nesmeli odcudziť ani za života, ani testamentárnymi odkazmi. Mali sa dediť vždy v línii celého rodového príbuzenstva.

Najstarší písomný doklad o Orave a o hrade sa zachoval z roku 1267, keď sa už vytvorilo aj oravské kráľovské domínium. Aj tu dostávali za verné služby od kráľa početné donácie na pôdu z kráľovských majetkov nielen privilegované vrstvy, ale aj mnohí ľudia pochádzajúci z prostého sedliackeho poddaného ľudu. Z nich sa začala vytvárať početná drobná oravská šľachta – zemianstvo. Podľa najstarších donácií vidieť, že zemianstvo sa na Orave formovalo najmä v 14. storočí a obdarovaní ľudia boli slovenského pôvodu a mnohí pochádzali z Liptova. Hneď od svojho vzniku hovorili prevažne po slovensky a tým v značnej miere prispeli k zachovaniu slovenskej národnosti v Uhorsku. Drobné zemianstvo si udržalo mnoho spoločného so slovenským poddaným ľuďom najmä v reči a tradíciách.

Na území Oravskej župy, počas jej kolonizácia od 13. storočia sa z početných donácií vytvorili niekoľké zemianske dediny, v ktorých dominovali viaceré zemianske rody.

Prvým zemianskym majetkom vyňatým z kráľovského domínia Oravy, potvrdeným listinou, je dolnooravská osada Revišné. V roku 1272 Ladislav IV. Daroval Hocymerovi (Chotimírovi za smrť jeho syna, ktorý bol v kráľovských službách dve poplužia zeme Revišné. Ten sa stal zakladateľom najstaršej oravskej zemianskej rodiny, rodiny Revickovcov.

Expozícia *Oravské zemianstvo*, inštalovaná v priestoroch Oravského hradu, návštevníkov oboznamuje s históriou, kultúrou i súčasnými aktivitami oravských zemianskych rodov. Predstavuje významných predstaviteľov oravských zemianskych rodov a zároveň prostredníctvom vzácných exponátov prezentuje potreby nižšej šľachty - zemianstva na Orave, komfort bývania, i tradičný odev a šperky, Združený občiansky erb rodu Medveckých ako prvý občiansky erb v SR, so snahou živého pamätania si svojej minulosti a slávnych predkov. Erbová tvorba má na Slovensku dávne tradície a predstavuje nielen súčasť zemianskej identity, ale aj európskeho kultúrneho dedičstva.

Živá expozícia

K výstavám budú dodané doplnkové texty.

Tretia, voľná časť expozície, je navrhnutá ako variabilná, ktorá poskytne priestor pre zvolené tematické okruhy z tradičnej ľudovej kultúry Oravy, ktoré sa obmieňajú a aktualizujú. Tento polyfunkčný priestor má samostatné ozvučenie na realizáciu „expositions vivum“ - živých expozícií, ktoré spájajú minulosť so súčasnosťou.

Etnografická expozícia, inštalovaná v atraktívnych priestoroch Oravského hradu, je výrazným komunikačným prostriedkom v styku s verejnosťou, v záujme prezentácie ľudovej kultúry na Orave v širšom európskom kontexte, s naviazaním na hlbšie poznanie regiónu.

HORNÝ HRAD:

Najstaršia a najvyššie položená časť hradu. Pochádza z 13. storočia, keď vznikol románsky hrad. Horný hrad slúžil ako kasárne pre vojsko, sklad núdzových zásob pre prípad obliehania a tiež ako obytný priestor. Pôvodne ho tvoril komplex rôznorodých budov. Zo stavebných prvkov pôvodného Horného hradu sa do súčasnosti zachovalo málo.

V 2. polovici 16. storočia ho František Turzo architektonicky zjednotil a prestaval v renesančnom slohu. Drevené časti nahradil kameň a múry boli zosilnené. Po požiari došlo k úprave Horného hradu a súčasnú podobu získal v rokoch 1953 až 1968 počas generálnej opravy.

Vstupná miestnosť:

Stredom miestnosti je cisterna (tzv. dažďová studňa), hlavný zdroj vody v tomto priestore. Na stene sa nachádzajú informačné panely, znázorňujúce pôvodný výzor cisterny a spôsob získavania dažďovej vody zo stiech, ale i jej komplexná rekonštrukcia.

Priechodná miestnosť:

Portál miestnosti je zdobený latisnkým nápisom: „*Vlastným nákladom vztýčil František Thurzo roku pána 1561*“, ktorý je dokladom prestavby Citadely.

Najvyššie poschodie Citadely:

I. časť Archeologickej expozície

Privítanie

Nachádzame sa na najvyššie pre turistov sprístupnenom podlaží Horného hradu. Priestor bol rekonštruovaný počas generálnej opravy Oravského hradu v 50-tych až 70-tych rokoch 20. storočia. Posledné významné stavebné úpravy boli tu vykonané za Františka Thurzu v 16. storočí, kedy priestor slúžil vojensko-obranným účelom. V roku 1800 interiéri zničil veľký požiar, väčšina stropov sa prepadla. Vďaka Františkovi Zičimu bol Horný hrad provizórne zastrešený a tým sa prakticky zachránil.

LEKTORSKÝ TEXT – ARCHEOLÓGIA

Do expozície archeológie sa vstupuje výlučne po ľavej strane po vystúpení na schodisko. Návštevníci sú upozornení, že expozíciu navštívia chronologicky, to znamená od praveku po stredovek. Expozícia I je venovaná **archeológii Oravy ako regiónu**.

EXPOZÍCIA I

Vzhľadom k tomu, že z obdobia praveku nie sú z územia Slovenska žiadne písomné pramene, v archeológii sa spoločenstvá nazývajú „*kultúry*“, ktoré sa od seba líšia spôsobom života (typom sídlisk...), pochovávaní (urny/kostry) a ďalšími znakmi (keramika, spôsob odievania a iné). Orava je človekom osídlená od najstarších čias: od paleolitu (starej doby kamennej).

Paleolit (staršia doba kamenná, na Orave od 10 000 pnl) (vitrína v stene): Kamenné nástroje vyrobené zo suroviny, ktorá pochádza z okolia Krakova. To znamená, že už v tom období existovali ďalekosiahle obchodné kontakty.

Doložené je aj osídlenie v období **mezolitu (stredná doba kamenná) (8000-5000 pnl)**- obdobie lovcov a zberačov – najnovšie výskumy v okolí Oravskej Priehrady (Bobrov, Ústie n. priehradou). Tieto spoločenstvá neboli usadené, preto po nich nie sú takmer žiadne stopy, s výnimkou kamenných výrobkov. Iné predmety, ktoré používali, sa nezachovali (drevené náradie, koža, kostené predmety...).

Obdobie **neolitu (mladšia doba kamenná) (3000-2200 pnl)** nie je na Orave zatiaľ preukázané.

(mezolit a neolit nie je v žiadnej vitríne)

Orava je opäť osídlená v *eneolite* (neskorej dobe kamennej): objavujú sa prvé kovy (v 1. vitríne medená dýka z Istebného). Na modeli domu poukázat' na fakt, že ľudia v mladšej dobe kamennej sa začínajú usádzať. Sú poľnohospodári a vyrábajú keramiku, ktorá vznikla práve kvôli potrebe uskladňovať obilniny.

Doba bronzová (2200-800 pnl): Dôležitý dejinný úsek, na Orave zastúpená jej mladšia fáza – obdobie popolnicových polí - **lužická kultúra**. Orava hrá kľúčovú úlohu pri výrobe bronzových predmetov (vo vitrínach): ozdoby (diadémy, náramky, náramenice, ihlice, spony), predmety dennej potreby a zbrane (kopijs, sekery, meče). Špecifický je pohrebný rítus – spaľovanie mŕtvych, ktoré je v tomto období typické takmer pre celú Európu. Na Orave išlo o pochovávanie v urne pod mohylami – maketa urny pod mohylou z Dolného Kubína a hrobové prídavky (britva, ihlice). Vznikajú rozsiahle osady (napríklad Dolný Kubín – Medzihradné) a Orava je osídlená husto. Okrem hrobov sa bronzové predmety vyskytujú aj v hromadných pokladoch – „*depotoch*“. Tu je vitrína s maketou domu z DK, kde je rekonštruovaná nálezová situácia– domy zapustené do zeme, kamenné platne v základoch domu, vnútorné ohnisko, zrotierka na prípravu múky... Ďalšia vitrína (na časovej osi už v dobe halštatskej) prezentuje sídliskový archeologický materiál (tkáčske závažia, prasleny, keramiky a ďalšie predmety, ktoré sa na sídlisku bežne používali).

Doba halštatská (staršia doba železná) (800-550 pnl): Pokračuje osídlenie z doby bronzovej. Vznikajú mohutné opevnené hradiská s kamenno- hlinitou konštrukciou- Vyšný Kubín – Ostrá skala, Tupá skala, Istebné – Hrádok, Nižná - Ostražica a iné. Nový kov - **železo** sa udomácňuje. Vo vitrínach sú makety hradísk – upozorniť na Ostrú skalú, ktorá je dôležitá, pretože na tejto polohe je doložené takmer súvislé osídlenie od eneolitu po stredovek.

LUŽICKÝ DOM

Pri rekonštrukcii domu z doby bronzovej (1200 pred n. l.) boli použité informácie a archeologické nálezy získané zo sídliska Dolný Kubín III – Medzihradné.

Chata: Konštrukcia stien bola zrubová, čo dokladajú odtlačky guľatiny na mazanici. Mazanica je hlinený výmaz stien, ktorý vyplňal duté priestory medzi drevami. Okrem hliny obsahoval aj plevy, ktoré zvyšovali tepelnú izoláciu a vzájomnú súdržnosť. V Dolnom Kubíne boli dokonca nájdené zlomky mazanice, ktoré dokladajú omietku vnútorných stien domu, a to bielu a sivú.

Tkáčsky stav: Textilnú výrobu dokladajú nálezy tkáčskych závaží v obydliach a prasleny. Podľa veľkosti a váhy sa dá určiť aká tkanina bola na stave vyrábaná.

Pec: V objekte bola umiestnená pec s kupolou, ktorá je rekonštruovaná. Ide o výnimočný nález, pretože z tohto obdobia sa v domoch našli najmä otvorené ohniská.

Sekera: Kadlub na odlievanie bronzovej sekery s tuľajkou a uškom svedčí o špecializovanej domácej výrobe bronzových predmetov a tým o vysokej zručnosti vtedajších obyvateľov Oravy. Na základe tohto nálezu bola odliata replika sekery, ktorá sa nachádza v rekonštruovanom príbytku.

Hlinené nôžky: Vo viacerých obydliach sa našli miniatúrne hlinené modely ľudských nôh, ktoré mohli zastávať určitú funkciu v kulte. Repliky sú zavesené na stene domu.

Jedlo: Ľudia sa živili poľnohospodárstvom a pastierstvom. Doložené je pestovanie pšenice, či strukovín. Obilné zrná boli roztlkané na trecích kameňoch alebo v žarnovoch. Z Dolného Kubína pochádzajú obe varianty. Spomenúť treba aj pastierstvo a chov a konzumácia zvierat, ktoré dokladajú zvieracie kosti na sídliskách (oviec). Na stole sa nachádzajú nádoby zo sídliska (hrnce, misy, amfory).

V mise je hrach, pretože sa archeologickým výskumom našla súvislá prepálená vrstva hrachu. **Kroj:** Rekonštruovať lužický kroj je možné na základe pohrebísk a hromadných nálezov (pokladov), v ktorých sa kovové súčasti odevu (závesky, šperky) nachádzajú. V prípade lužickej kultúry je to náročnejšie vzhľadom k spôsobu pochovávania- spaľovaniu, ktoré často znemožňuje určiť pohlavie jedinca. Ženský odev bol spínaný ihlicou, resp. kombináciou viacerých ihlíc a okuliarovitých spôn. V depotoch sa vyskytujú honosné bronzы, ako diadémy, ružicové spony, náramenné špirálové kruhy. Tie tvorili súčasť pravdepodobne ceremoniálneho odevu. Pre rekonštrukciu kovových súčastí odevu je použitá ihlica s členenou hlavicou zo sídliska v Dolnom Kubíne, ktorá spína plášť a okuliarovité závesky, ktoré sú častým nálezom na lokalitách lužickej kultúry, mohli byť umiestnené v oblasti pása alebo hlavy.

----- **Doba laténska (mladšia doba železná) (550 pnl -0):** Obdobie kedy sa v strednej Európe objavujú keltské etniká (bojovnícka zložka), ktoré prúdili zo západu na východ a juhovýchod (do Grécka). Na Orave nemáme s určitosťou, písomnými prameňmi doloženú prítomnosť keltského etnika, avšak je možné, že tu sídlili tzv. *Kotíni*. V archeológii sa obyvatelia Oravy a Liptova v dobe laténskej nazývajú **púchovská kultúra**. Tá sa vyvíja z domácej lužickej kultúry ovplyvnenej vonkajšími vplyvmi z juhu. Vyrábajú svoje vlastné mince (vo vitríne – tzv. mince typu Veľký Bysterec – lopatkovité zlaté statéry a strieborné tetrachmy), ktoré svedčia o vysokom stupni organizácie a špecializácie. V ďalších vitrínach laténske spony, poľnohospodárske náradie.

Doba rímska a sťahovanie národov (0-5 nl): Noha rímskeho legionára na územie Oravy pravdepodobne nikdy nevkročila (ako je známe, najsevernejšie sa dostali po Trenčín – nápis na trenčianskej skale). Vývoj je plynulý, a to z púchovskej kultúry. Na Orave sa predpokladá v závere doby rímskej a v období sťahovania národov prítomnosť germánskeho etnika- tzv. *severokarpatská skupina*, ktorej nositelia prišli pravdepodobne zo severu (nálezy vo vitríne – keramika s vlnovkami, predmety dennej potreby – nože; ozdoby- spony). V rohu, pri okne postavená vysoká zásobnicová nádoba s vlnovkami, patrí do tohto obdobia.

Od pol. 6. st. územie Slovenska osídľujú **Slovania**. Na Orave máme nálezy až z 9. storočia. V stene vo vitríne slovanská jazdecká ostroha (Vyšný Kubín – Ostrá skala) a trojlístkové kovanie na remeň meča (Veľký Bysterec v Dolnom Kubíne). Vo vitríne sú slovanské hrnce, sekera - bradatica, kosáky a ďalšie predmety.

Na záver podoba hradu v **13. storočí**, v období prvej písomnej zmienky. Upozorniť na strategickú polohu hradu, ktorá sa nachádza nad riekou Orava. Po odlesnení svahu kopca bola poloha nesmierne výhodná, keďže bolo možné kontrolovať cesty po rieke aj súši.

EXPOZÍCIA II

Expozícia II (za schodmi) je venovaná **histórii archeologických výskumov na Orave a archeologickým výskumom, ktoré prebehli na Oravskom hrade**. Z časových dôvodov nie je možné prechádzať s návštevníkmi túto časť expozície, preto budú oboznámení s tým, čoho sa expozícia týka a prejdú si ju samostatne. Vo vitrínach sú archeologické nálezy z výskumov na Oravskom hrade, ktoré realizovalo aj Oravské múzeum. Za nimi sú panely dvoch najvýznamnejších osobností archeológie Oravy – Mikuláša Kubínyho a Pavla Čaploviča. Nakoľko Oravský hrad je súborom vzácných pamiatok rôznej povahy, ktoré sa časom ničia, Oravské múzeum každoročne realizuje konzervátorské, reštaurátorské práce zamerané na obnovu fasád, interiérynych omietok, kamenných článkov, vitrín a podobne. Na paneloch sú informácie o pamiatkových výskumoch.

Podkrovie (s výhľadom a modelom hradu) prezentuje proces **obnovy Oravského hradu** ako kultúrnej pamiatky.

MEDIATÉKA

Miestnosť prezentuje filmovú históriu Oravského hradu. Hrad sa stal cieľom prvých filmárov v roku 1921, pri filme *Upír Nosferatu*. Prvý čiernobiely horor sa natáčal na hrade ešte pred generálnou obnovou a bol točený tak, aby sa zachovala jeho tajomnosť a nebolo možné hrad ľahko rozoznať. Hrad sa postupne stal cieľom ďalších filmárov pri filmoch ako *Kráľ Drozdia brada*, *Sokoliar Tomáš*, *Adam Šangala* a mnohých ďalších. Celý zoznam diel, ktoré sa na hrade natočili sa nachádza na prvom pravom informačnom paneli.